

Skärpt straff för mord

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-598 191 91
Ordertel: 08-598 191 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss – hur och varför. Statsrådsberedningen (SB PM 2003:2, reviderad 2009-05-02)

– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som ska svara på remiss.
Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/>

Tryckt av Elanders Sverige AB
Stockholm 2013

ISBN 978-91-38-24007-6
ISSN 0284-6012

Innehåll

1	Sammanfattning	7
2	Författningsförslag	9
2.1	Förslag till lag om ändring i brottsbalken	9
2.2	Förslag till lag om ändring i lagen (2003:148) om straff för terroristbrott	10
3	Bakgrund och nuvarande ordning.....	13
3.1	Fängelsestraffet	13
3.2	Brott som kan leda till fängelse på livstid.....	14
3.3	Straffskalan för mord.....	16
3.3.1	Gällande rätt och tidigare överväganden	16
3.3.2	Närmare om 2009 års reform.....	19
3.4	Straffmätningen vid mord	22
3.4.1	Allmänt om straffvärde och straffmätning	22
3.4.2	Rättspraxis avseende straffmätningen vid mord.....	29
3.5	Tidsbestämning av livstidsstraff.....	36
3.5.1	Nåd	36
3.5.2	Lagen om omvandling av fängelse på livstid	37
3.6	Villkorlig frigivning	38

3.7	Verkställighet av fängelsestraff i anstalt	39
3.7.1	Allmänt om verkställighet	39
3.7.2	Särskilt om verkställighet av livstidsstraff	41
4	Ordningen i övriga Norden	45
4.1	Finland	45
4.2	Danmark	50
4.3	Norge	52
4.4	Island	57
4.5	Jämförande tabell	58
5	Statistiska uppgifter om dödligt våld och praxis avseende mord	61
5.1	Förekomsten av dödligt våld	61
5.2	Utvecklingen i rättspraxis	62
5.2.1	Lagföring för mord	62
5.2.2	Straff för mord	64
6	Allmänna utgångspunkter	69
6.1	Synen på allvarliga våldsbrott har förändrats	69
6.2	Straffnivån för mord bör höjas	70
7	Överväganden och förslag	73
7.1	Mord bör i betydligt större utsträckning leda till fängelse på livstid	73
7.2	Straffet för mord	76
7.3	Finns det andra brott som bör omfattas av reformen?	88

8	Ikraftträdande och övergångsbestämmelser.....	93
9	Kostnads- och konsekvensanalys.....	95
9.1	Ekonomiska konsekvenser.....	95
9.2	Andra konsekvenser av förslagen.....	97
10	Författningskommentar.....	99
10.1	Förslag till lag om ändring i brottsbalken	99
10.2	Förslag till lag om ändring i lagen (2003:148) om straff för terroristbrott	102
Bilaga – Domar avseende mord meddelade av hovrätt den 24 juni 2011 till och med den 31 mars 2013 ...		103

1 Sammanfattning

I promemorian föreslås att straffet för mord skärps. Mord bör i regel bestraffas med livstids fängelse om det föreligger försvårande omständigheter. Förhållanden som tidigare i princip endast beaktats i skärpande riktning vid straffmätningen av det tidsbestämda straffet bör i stället tala för att ett livstidsstraff döms ut. Den höjda straffnivån innebär att användningen av livstidsstraffet bör öka väsentligt och utgöra ett normalstraff i den bemärkelsen att det förutses dömas ut i en majoritet av fallen. Lagtekniskt innebär förslaget att ordningsföljden i straffskalan ändras så att livstidsstraffet nämns först. Straffet ska alltså vara fängelse på livstid eller på viss tid, lägst tio och högst 18 år. Det föreslås även att straffet för terroristbrott som begås genom mord ska vara detsamma som för mord.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2014.

2 Författningsförslag

2.1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 3 kap. 1 § brottsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap.

1 §¹

Den som berövar annan livet, döms för *mord* till fängelse på *viss tid, lägst tio och högst arton år, eller på livstid.*

Den som berövar annan livet, döms för *mord* till fängelse på *livstid eller på viss tid, lägst tio och högst arton år.*

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2014.

¹ Senaste lydelse 2009:396.

2.2 Förslag till lag om ändring i lagen (2003:148) om straff för terroristbrott

Härigenom föreskrivs att 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §²

För *terroristbrott* döms den som begår en gärning som anges i 3 §, om gärningen allvarligt kan skada en stat eller en mellanstatlig organisation och avsikten med gärningen är att

1. injaga allvarlig fruktan hos en befolkning eller en befolkningsgrupp,

2. otillbörligen tvinga offentliga organ eller en mellanstatlig organisation att vidta eller att avstå från att vidta en åtgärd, eller

3. allvarligt destabilisera eller förstöra grundläggande politiska, konstitutionella, ekonomiska eller sociala strukturer i en stat eller i en mellanstatlig organisation.

Straffet är fängelse på viss tid, lägst fyra *år* och högst arton år, eller på livstid.

Är brottet mindre grovt, är straffet fängelse, lägst två *år* och högst sex år.

Om ett högre lägsta straff för gärningen har föreskrivits i brottsbalken, gäller vad som sägs där i fråga om lägsta straff.

Straffet är fängelse på viss tid, lägst fyra och högst arton år, eller på livstid.

Är brottet mindre grovt, är straffet fängelse, lägst två och högst sex år.

Om ett högre lägsta straff för gärningen har föreskrivits i brottsbalken, gäller vad som sägs där i fråga om lägsta straff.
Om brottet begås genom en gärning som anges i 3 § 1, gäller vad som sägs i 3 kap. 1 § brottsbalken i fråga om straff.

² Senaste lydelse 2009:399.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2014.

3 Bakgrund och nuvarande ordning

3.1 Fängelsestraffet

Fängelse döms enligt 26 kap. 1 § brottsbalken ut på viss tid eller på livstid enligt vad som är föreskrivet för brottet. Fängelse på viss tid kan dömas ut i minst 14 dagar och högst 18 år.

När någon döms för flera brott ska rätten döma till en gemensam påföljd för brotten, om inte något annat är föreskrivet (30 kap. 3 § första stycket brottsbalken). Om fängelse används som gemensamt straff för flera brott får enligt 26 kap. 2 § brottsbalken inte det högsta av minimistrafen för de olika brotten underskidas. Det gemensamma fängelsestraffet får sättas över det svåraste av maximistrafen för de olika brotten. Det får dock inte överstiga maximistrafen sammanlagda med varandra och inte heller vara längre än 18 år. Dessutom får det inte överstiga maximistrafet för något av brotten med mer än en viss i bestämmelsen angiven tid som är kopplad till det svåraste straff som är föreskrivet för brotten.

Om den som tidigare har dömts till fängelse i lägst två år återfaller i ett brott för vilket är föreskrivet fängelse i mer än sex år får domstolen, i enlighet med vad som föreskrivs i 26 kap. 3 § brottsbalken, döma ut ett fängelsestraff som överstiger maximistrafet i straffskalan för det nya brottet, eller – om det är fråga om flera brott – det högsta straffet som kan dömas ut för den

samlade brottsligheten, med högst fyra år. Straffet får dock inte överstiga 18 år.

Fängelse på livstid får dömas ut om detta straff är föreskrivet för brottet eller, vid flerfaldig brottslighet, för något av brotten. Livstidsstraff kan tidsbestämmas när viss tid förflutit, numera främst genom prövning i allmän domstol enligt lagen (2006:45) om omvandling av fängelse på livstid (omvandlingslagen), se avsnitt 3.5.2. Den kortaste tid som ett omvandlat straff kan bestämmas till är 18 år och motsvarar alltså det längsta tidsbestämda straff som kan dömas ut. Lagen innebär inte någon rätt att få ett livstidsstraff omvandlat till fängelse på viss tid. Straffet kan alltså i praktiken vara livsvarigt.

Av 29 kap. 7 § andra stycket brottsbalken följer att det för brott som någon har begått innan han eller hon fyllt 21 år som huvudregel inte får dömas till svårare straff än fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid och på livstid är föreskrivet för brottet eller om det följer av bestämmelserna i 26 kap. 2 § brottsbalken om förhöjt straffmaximum vid flerfaldig brottslighet, får det dock dömas till fängelse i högst 14 år. Ingen får alltså dömas till livstids fängelse för brott som begåtts före 21 års ålder.

3.2 Brott som kan leda till fängelse på livstid

Livstids fängelse är föreskrivet för ett antal brott i brottsbalken enligt följande.

- *Mord* (3 kap. 1 §), fängelse på viss tid, lägst tio och högst 18 år, eller på livstid.
- *Människorov* (4 kap. 1 §), fängelse på viss tid, lägst fyra och högst 18 år, eller på livstid, om brottet inte är mindre grovt.
- *Grov mordbrand* (13 kap. 2 §), fängelse på viss tid, lägst sex och högst 18 år, eller på livstid.

- *Allmänfarlig ödeläggelse, grovt brott* (13 kap. 3 § tredje stycket), fängelse på viss tid, lägst sex och högst 18 år, eller på livstid.
- *Grovt sabotage* (13 kap. 5 §), fängelse på viss tid, lägst två och högst 18 år, eller på livstid.
- *Kapning, grovt brott* (13 kap. 5 a § första och tredje styckena), fängelse på viss tid, lägst två och högst 18 år, eller på livstid.
- *Sjö- eller luftfartssabotage, grovt brott* (13 kap. 5 a § andra och tredje styckena), fängelse på viss tid, lägst två och högst 18 år, eller på livstid.
- *Flygplatssabotage, grovt brott* (13 kap. 5 b § andra stycket), fängelse på viss tid, lägst två och högst 18 år, eller på livstid.
- *Spridande av gift eller smitta, grovt brott* (13 kap. 7 § andra stycket), fängelse på viss tid, lägst fyra och högst 18 år, eller på livstid.
- *Myteri, grovt brott* samt såvitt avser *anstiftare* eller *anförrare* under särskilda omständigheter (16 kap. 6 § andra och tredje styckena), fängelse i högst 18 år eller på livstid.
- *Uppror* (18 kap. 1 §), fängelse på viss tid, lägst tio och högst 18 år, eller på livstid, om inte faran var ringa.
- *Högförräderi* (19 kap. 1 §), fängelse på viss tid, lägst tio och högst 18 år, eller på livstid, om inte faran var ringa.
- *Trolöshet vid förhandling med främmande makt* (19 kap. 3 §), fängelse på viss tid, lägst två och högst 18 år, eller på livstid.
- *Grovt spioneri* (19 kap. 6 §), fängelse på viss tid, lägst fyra och högst 18 år, eller på livstid.
- *Folkrättsbrott, grovt brott* (22 kap. 6 § andra stycket), fängelse i högst 18 år eller på livstid.
- *Olovlig befattning med kemiska vapen, grovt brott* (22 kap. 6 a § tredje stycket), fängelse i högst 18 år eller på livstid.
- *Olovlig befattning med minor, grovt brott* (22 kap. 6 b § fjärde stycket), fängelse i högst 18 år eller på livstid.

- *Olovlig kärnsprängning, grovt brott* (22 kap. 6 c § andra stycket, som träder i kraft den dag regeringen bestämmer), fängelse i högst 18 år eller på livstid.

Vidare är livstids fängelse stadgat för *folkmord* enligt 1 § lagen (1964:169) om straff för folkmord och *terroristbrott* enligt 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott (terroristbrottslagen), om brottet inte är mindre grovt. I båda fallen är föreskrivet fängelse på viss tid, lägst fyra och högst 18 år, eller på livstid. Detta straff är även föreskrivet för tre nya brott i ett förslag till lag om straff för folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser, nämligen folkmord, brott mot mänskligheten och grov krigsförbrytelse.³ Slutligen är stadgat fängelse i högst 18 år eller på livstid för *olovlig befattning med klusterammunition, grovt brott* enligt 1 § fjärde stycket lagen (2012:179) om straff för olovlig befattning med klusterammunition.

Dessutom är i brottsbalken föreskrivet livstids fängelse för ett antal brott i 19, 21 och 22 kap. under förutsättning att riket är i krig. Detsamma gäller om riket är i krigsfara eller om det råder sådana utomordentliga förhållanden som är föranledda av krig eller av krigsfara som riket har befunnit sig i och regeringen föreskrivit att straffbestämmelserna om dessa brott ska tillämpas.

För försök till, anstiftan av eller medhjälp till de brott som har livstids fängelse i straffskalan kan också fängelse på livstid dömas ut.

3.3 Straffskalan för mord

3.3.1 Gällande rätt och tidigare överväganden

Enligt 3 kap. 1 § brottsbalken döms den som berövar annan livet för *mord* till fängelse på viss tid, lägst tio och högst 18 år, eller på livstid. Om brottet med hänsyn till de omständigheter som för-

³ Utkast till lagrådsremiss Lag om straff för folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser, som har varit föremål för remittering (Ju2002/7754/L5).

anlett gärningen eller annars är att anse som mindre grovt, döms enligt 3 kap. 2 § brottsbalken för *dråp* till fängelse i lägst sex och högst tio år. Bestämmelserna om mord och dråp kompletteras med 3 kap. 3 § brottsbalken, som föreskriver att en kvinna som dödar sitt barn vid födseln eller annars under tid då hon på grund av nedkomsten befinner sig i upprivet sinnestillstånd eller i svårt trångmål döms för *barnadråp* till fängelse i högst sex år. När det i denna promemoria talas om dråp bortses från möjligheten att bedöma en gärning som barnadråp.

Straffskalorna ovan ska läsas parallellt med regleringen i 26 kap. 2 och 3 §§ brottsbalken, som stadgar förhöjda maximistraff vid flerfaldig brottslighet och i vissa återfallssituationer (se avsnitt 3.1).

Före brottsbalkens tillkomst skildes mellan att döda någon med berått mod och av hastigt mod. Dödande med berått mod rubricerades enligt 14 kap. 1 § strafflagen som mord, medan dödande av hastigt mod enligt 14 kap. 3 § strafflagen rubricerades som dråp. I nuvarande lagstiftning har den brottsliga gärningen, att beröva annan livet, i stället graderats efter brottets svårhet. Uppsåttligt dödande av normalgraden är mord, medan gärningen betecknas som dråp om brottet är att anse som mindre grovt.

I Straffrättskommitténs betänkande med förslag till brottsbalk (SOU 1953:14) föreslogs att uppsåttligt dödande skulle betecknas som mord om brottet med hänsyn till samtliga omständigheter framstod som grovt och annars som dråp. Som exempel på omständigheter som särskilt skulle beaktas vid bedömningen av om brottet var grovt angavs i lagtexten om gärningsmannen genom dödandet ville främja annat brott eller om gärningen ådagalade synnerlig förslagenhet eller grymhet. I samband härmed uttalades att särskilt samhällsfarligt är ett dödande som ingår i en plan för genomförande av ett annat brott samt vidare att det är betänkligt ur samhällelig synpunkt om dödandet skett på ett sätt som i allmänhet är svårt att upptäcka eller om onödigt lidande

tillfogats offret.⁴ Uppsåtligt dödande av normalgraden skulle alltså rubriceras som dråp.

I propositionen med förslag till brottsbalk (prop. 1962:10) gjordes en annan bedömning. Departementschefen anförde att uppsåtligt dödande är ett så allvarligt brott att bestämmelsen om den svåraste graden, mord, borde tas upp som huvudstadgande och att dråp borde anses föreligga när brottet bedömdes som mindre grovt. Med denna konstruktion var det enligt departementschefen inte påkallat att i lagtexten ange exempel på omständigheter som borde leda till att brottet hänfördes till den grövre formen, dvs. mord. Som exempel på när det kan finnas anledning att hänföra brottet till den lindrigare graden, dvs. dråp, angavs att någon som utsatts för svår fysisk eller psykisk miss-handel bringar sin plågoande om livet.⁵

Enligt Straffrättskommitténs förslag skulle straffskalan för dråp vara fängelse i lägst sex och högst tio år eller på livstid. Departementschefen ansåg dock att den av honom föreslagna gränsdragningen mellan mord och dråp, där mord fick utgöra huvudstadgandet, innebar att det inte fanns anledning att låta livstids fängelse ingå i straffskalan för dråp.⁶

När det gällde mord föreslog Straffrättskommittén att straffskalan skulle vara fängelse på livstid eller i tio år. Kommittén framhöll i sitt betänkande att straffet för mord i regel borde vara fängelse på livstid. Enligt kommittén kunde det dock förekomma fall där gärningen med hänsyn till omständigheterna vid brottet visserligen bör betecknas som mord men där livstidsstraff trots det framstår som alltför strängt. Med hänsyn härtill togs i den föreslagna straffskalan även upp fängelse i tio år.⁷ Ut-talandet att straffet för mord i regel borde vara fängelse på livstid ska ses mot bakgrund av kommitténs bedömning att uppsåtligt dödande skulle bedömas som mord om brottet framstod som grovt, att brott av normalgraden skulle betecknas som dråp och

⁴ SOU 1953:14 s. 122 f.

⁵ Prop. 1962:10 B s. 75.

⁶ Ibid.

⁷ SOU 1953:14 s. 123.

att fängelse på livstid skulle finnas med i straffskalan för såväl dråp som mord.

I brottsbalken anges påföljderna i motsatt ordning; numera fängelse på viss tid, lägst tio och högst 18 år, eller på livstid. I propositionen med förslag till brottsbalk uttalas endast att påföljden för mord i överensstämmelse med kommitténs förslag borde sättas till fängelse i tio år eller på livstid.⁸ Då systematiken kastades om i brottsbalken, så att mord blev den normala rubriceringen vid uppsåtligt dödande och livstids fängelse inte kom att ingå i straffskalan för dråp, går det inte att dra slutsatsen att normal-straffet för mord är fängelse på livstid.⁹ I kommentaren till brottsbalken anges att det förhållandet att påföljderna i brottsbalken angetts i motsatt ordning mot Straffrättskommitténs förslag inte ska tillskrivas någon avgörande betydelse, eftersom brottsbalkens straffskalor inte preciserar några normalstraff, utan att påföljderna alltid anges i samma ordning med den lindrigaste påföljden först.¹⁰

3.3.2 Närmare om 2009 års reform

Den 1 juli 2009 ändrades straffskalan för mord.¹¹ Den hade då sett likadan ut sedan brottsbalken trädde i kraft 1965. Straffskalan före ändringen – fängelse i tio år eller på livstid – innebar att domstolen endast hade två alternativ när den skulle mäta ut ett fängelsestraff för mord, nämligen ett tidsbestämt straff på tio år eller ett livstidsstraff. Eftersom livstidsstraffen sedan mitten av 1990-talet vanligen tidsbestämdes till 18 år och uppåt var skillnaden i verkställighetstid för den som dömdes för mord till fängelse på livstid och den som dömdes för detta brott till fängelse i tio år stor. Till detta kom att Högsta domstolen i ett avgörande från 2007 uttalade att livstidsstraffet borde förbehållas de allvar-

⁸ Prop. 1962:10 B s. 75.

⁹ Se NJA 1985 s. 510 och NJA 1999 s. 531.

¹⁰ Brottsbalken, en kommentar på internet, kommentaren till 3 kap. 1 §.

¹¹ Prop. 2008/09:118, bet. 2008/09:JuU17, rskr. 2008/09:251.

ligaste fallen av mord.¹² Därmed var det enda alternativ som fanns för mord som inte hörde till dessa allvarligaste fall, fängelse i tio år.

Mot denna bakgrund gav regeringen tilläggsdirektiv till Straffnivåutredningen, vars ursprungliga uppdrag avsåg att överväga och föreslå förändringar av strafflagstiftningen i syfte att åstadkomma en straffmätning som markerar en skärpt syn på allvarliga våldsbrott.¹³ Tilläggsdirektiven innebar att utredningen med förtur i ett delbetänkande skulle se över straffskalan för mord i syfte att skapa utrymme för en mer nyanserad straffmätning och därigenom också en höjd straffnivå för detta brott. Delbetänkandet Straffskalan för mord (SOU 2007:90) lämnades i november 2007. Utredningens förslag överensstämde väsentligen med vad regeringen slutligen föreslog.

Reformen år 2009 innebar att straffskalan för mord ändrades till fängelse på viss tid, lägst tio och högst 18 år, eller på livstid. Genom ändringen avsågs att åstadkomma en mer nyanserad straffmätning för mord och en höjd straffnivå för de fall som inte föranleder fängelse på livstid.

Som skäl för behovet att skapa större utrymme för en mer nyanserad straffmätning anförde regeringen följande.¹⁴

Den nuvarande straffskalan för mord innebär alltså en stor skillnad mellan det längsta tidsbestämda straffet, fängelse i tio år, och livstidsstraffet. Skillnaden i faktisk verkställighetstid är också betydande. En sådan tröskel är enligt regeringens mening alltför stor.

Utformningen av straffskalan innebär vidare att påföljdssystemets grundläggande princip om proportionalitet – att svårare brott ska bestraffas strängare än lindrigare brott – inte kan ges ett tillräckligt genomslag. Straff ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. Vid bedömningen av straffvärdet har domstolen att beakta försvårande eller förmildrande omständigheter som kan ha förelegat i det enskilda fallet. Vid mord påverkar omständigheter i fråga om brot-

¹² NJA 2007 s. 194.

¹³ Dir. 2007:48 och dir. 2007:137.

¹⁴ Prop. 2008/09:118 s. 25 f.

tets allvar straffvärdet i skärpande riktning först om de medför att domstolen anser att straffet bör bestämmas till fängelse på livstid. Detta innebär att om domstolen finner att sådana omständigheter visserligen förelegat i det enskilda fallet, men brottet ändå inte är att hänföra till de allvarligaste fallen av mord, har domstolen inte något annat alternativ än att döma till tio års fängelse. På motsvarande sätt är möjligheterna att ta hänsyn till omständigheter som talar i mildrande riktning begränsade. Omständigheterna får i dessa fall inte något genomslag i straffmätningen. Enligt regeringens mening är detta inte tillfredsställande, eftersom de situationer som ska bedömas kan skifta mycket och motivera straff som mäts ut på ett mer nyanserat sätt.

Utredningen har i detta sammanhang anført att acceptansen för våld i samhället har minskat och att det därför finns ett större behov än tidigare av att kunna markera en strängare syn på våldsbrott, inklusive mord. Regeringen ställer sig bakom denna utredningens slutsats.

I domstolspraxis har också skett en utveckling i den nu beskrivna riktningen. Under senare år har en allt större andel av dem som dömts för mord dömts till livstids fängelse. Högsta domstolen har dock i ett avgörande i mars 2007 (NJA 2007 s. 194) uttalat att livstidsstraffet bör förbehållas de allvarligaste fallen av mord. Avgörandet har följts av ett antal underrättsdomar där påföljden, med hänvisning till Högsta domstolens avgörande, har bestämts till fängelse i tio år. Dessa domar belyser enligt regeringen på ett tydligt sätt behovet av att kunna nyansera straffmätningen för mord med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet.

Regeringen anser därför, i likhet med utredningen och de flesta remissinstanserna, att det finns ett behov av att skapa ett utrymme för en mer nyanserad straffmätning för mord och därmed också en höjd straffnivå för det tidsbestämda straffet för detta brott.

När det gällde frågan hur det tidsbestämda fängelsestraffet skulle utformas anfördes följande.¹⁵

Enligt regeringens mening framstår ett tidsbestämt straff på maximalt 18 år för mord, utan att det är fråga om flerfaldig brottslighet eller återfall, som en väl avvägd högsta nivå. Vid behov av strängare straff får möjligheten att döma till livstids fängelse anses vara tillräcklig. Som konstateras nedan i avsnitt 5.3 finns det inte heller skäl

¹⁵ A. prop. s. 27.

till längre tidsbestämda straff vid flerfaldig brottslighet eller återfall. Ett straffmaximum på 18 år innebär att domstolen ges ett så betydande utrymme som möjligt att göra en nyanserad straffmätning och möjlighet att straffmäta brottet ända upp till den nivå till vilken ett livstidsstraff kan omvandlas. Detta främjar bäst intresset av proportionalitet. Därigenom kan också åstadkommas en höjd straffnivå för mord samtidigt som livstidsstraffet kan förbehållas de allvarligaste fallen. Det innebär också att det inte uppstår någon tröskel mellan det högsta tidsbestämda straffet och livstidsstraffet.

Ett höjt straffmaximum till 18 år för det tidsbestämda straffet genomfördes även för andra brott som kan leda till livstids fängelse. Det handlar om t.ex. människorov, grov mordbrand, grovt sabotage, grovt spioneri, folkrättsbrott, folkmord och terroristbrott. Däremot gjordes inte några ändringar för brott som förutsätter att riket är i krig eller att andra sådana utomordentliga förhållanden råder.

I fråga om flerfaldig brottslighet och återfall i särskilt allvarlig brottslighet gjorde regeringen bedömningen att det längsta tidsbestämda straffet ska vara 18 år även i sådana situationer, dvs. man ska inte kunna döma till längre tidsbestämda straff än 18 år. Skälet var huvudsakligen att livstidsstraffet fortfarande ska vara lagens strängaste straff och att det då inte är lämpligt med tidsbestämda straff som överstiger det lägsta straff som livstid kan omvandlas till.¹⁶

3.4 Straffmätningen vid mord

3.4.1 Allmänt om straffvärde och straffmätning

Brottets straffvärde (29 kap. 1 § brottsbalken)

Enligt 29 kap. 1 § första stycket brottsbalken ska straff, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets

¹⁶ A. prop. s. 31.

eller den samlade brottslighetens straffvärde. Ett brotts straffskala ger uttryck för gärningens allvar. Med straffvärde avses brottets svårhet i förhållande till andra brott, eller med andra ord hur allvarligt brottet är. Bestämmelsen om att straffvärdet ska vara avgörande för straffmätningen är ett uttryck för den vikt som bör läggas vid principerna om ekvivalens och proportionalitet. Dessa innebär att svårare brott ska bestraffas strängare än lindrigare brott och att lika svåra brott ska bestraffas lika strängt. Vidare ska olika gärningar inom en och samma brottstyp bedömas olika strängt i det enskilda fallet om det finns försvårande eller förmildrande omständigheter. När bestämmelsen infördes i brottsbalken 1989 konstaterade departementschefen att den ger utrymme för högst skiftande uppfattningar om vilket straffvärde olika brott bör anses ha. Avsikten är emellertid inte att enskilda domares värdering ska vara avgörande för straffmätningen utan att lika fall ska behandlas lika. Detta har markerats i lagtexten på två sätt; dels att straffet ska bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan, dels att intresset av en enhetlig rättstillämpning ska beaktas. Enligt förarbetena innebär detta att domstolarna vid bedömningen av straffvärdet ska utgå från den allmänna värdering som lagstiftningen ger uttryck för genom den uppställda straffskalan och i övrigt anpassa sig till de principer som har utvecklats genom rättspraxis.¹⁷ Vid gradindelade brott är straffskalan beroende av vilken grad brottet bedöms höra till. Brotts svårhetsgrad måste därför avgöras innan straffmätningen sker.

Vid bedömningen av straffvärdet ska enligt 29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Det ska särskilt beaktas om gärningen har inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person.

Rekvisiten skada, kränkning och fara avser de objektiva omständigheterna vid brottet. Uttrycken är avsedda att uppfattas i

¹⁷ Prop. 1987/88:120 s. 77 f.

vid mening och utgångspunkt kan normalt tas i brottets rekvisit. Hänvisningen till gärningsmannens avsikter och motiv innebär att även subjektiva omständigheter ska tillmätas betydelse vid bedömningen av brottets straffvärde. Det är alltid omständigheterna vid brottet som ska vara avgörande för straffvärdebedömningen. Gärningsmannens person, tidigare brottslighet eller vad som inträffat efter brottet ska i princip sakna betydelse för bedömningen. Det ska inte heller ha någon betydelse vem som har drabbats av brottet. Detta utesluter inte att det kan finnas anledning att se allvarigare på vissa former av angrepp än andra med hänsyn till att de kränker flera skyddsvärda intressen.¹⁸

Bestämmelsen att det särskilt ska beaktas om gärningen har inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person (29 kap. 1 § andra stycket andra meningen brottsbalken) infördes år 2010. Regleringen infördes för att åstadkomma en höjd straffnivå för allvarliga våldsbrott. Den omfattar enligt förarbetena brott där gärningen har bestått i eller innefattat uppsåtlig allvarligare våldsanvändning, uppsåtligt allvarligare hot eller med sådant våld eller hot jämställbart handlande – att ha försatt någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd eller att, utan våld eller hot, ha berövat någon friheten – direkt riktat mot en annan person. Med allvarligt angrepp avses att brottets straffvärde motsvarar fängelse i sex månader eller mer. Domstolen ska i varje enskilt fall pröva om gärningen bestått i eller innefattat ett sådant angrepp som avses i bestämmelsen. I förarbetena anges att de brott som omfattas av bestämmelsen ska anses ha ett högre straffvärde än det straffvärde som skulle ha följt vid en bedömning enligt tidigare praxis. Vidare uttalas att straffvärdet för brottslighet som omfattas av bestämmelsen ska anses ligga över straffminimum eller den allra nedersta delen av straffskalan för det aktuella brottet samt att straffvärdet för brott som sedan tidigare hade en straffvärdenivå en bit upp i straffskalan ska anses ligga på en ytterligare högre nivå.¹⁹

¹⁸ A. prop. s. 80 f.

¹⁹ Prop. 2009/10:147 s. 40 f.

Försvårande omständigheter (29 kap. 2 § brottsbalken)

Bestämmelsen i 29 kap. 1 § brottsbalken kompletteras av de i 29 kap. 2 och 3 §§ brottsbalken uppställda katalogerna över försvårande respektive förmildrande omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av straffvärdet. Som försvårande omständigheter ska enligt 29 kap. 2 § brottsbalken särskilt beaktas

1. om den tilltalade avsett att brottet skulle få allvarigare följder än det faktiskt fått,
2. om den tilltalade visat stor hänsynslöshet,
3. om den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig,
4. om den tilltalade utnyttjat sin ställning eller i övrigt missbrukat ett särskilt förtroende,
5. om den tilltalade förmått någon annan att medverka till brottet genom tvång, svek eller missbruk av hans eller hennes ungdom, oförstånd eller beroende ställning,
6. om brottet utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt eller om brottet föregåtts av särskild planering,
7. om ett motiv för brottet varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller annan liknande omständighet, eller
8. om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person.

De omständigheter som anges i paragrafen är alla hänförliga till det konkreta brottet. Uppräkningen är exemplifierande, vilket har markerats genom att det i inledningen till bestämmelsen stadgas att det vid straffmätningen *särskilt* ska beaktas om någon av de uppräknade omständigheterna föreligger. Det kan alltså komma i fråga att beakta även andra försvårande omständigheter

än de som anges. Att omständigheter som talar i skärpande riktning (eller mildrande riktning, 29 kap. 3 § brottsbalken) i allmänhet ska beaktas följer redan av 29 kap. 1 § brottsbalken.

De försvårande omständigheterna ska beaktas vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp. Härmed avses främst vad som framgår direkt av straffbestämmelserna men även exempelvis av förarbeten och rättspraxis.²⁰

De omständigheter som anges i 29 kap. 2 § brottsbalken kan förekomma även i de enskilda straffbestämmelserna. Om en sådan omständighet redan har beaktats vid avgörandet av vilken grad brottet ska hänföras till, saknas det enligt förarbetena ofta anledning att ytterligare beakta omständigheten i försvårande riktning vid straffmätningen inom den aktuella straffskalan.²¹

När bestämmelsen infördes var avsikten att uppräkningspunkterna, som då omfattade punkterna 1–6, skulle vara någorlunda uttömmande och att den skulle inrymma de vanligaste och mest betydelsefulla av de omständigheter som enligt dåvarande praxis brukade åberopas som särskilt försvårande. Detta var anledningen till att flera av punkterna gjordes allmänt hållna. Departementschefen betonade dock att den allmänt hållna regleringen innebär att bestämmelsen bör tillämpas med försiktighet.²²

Förmildrande omständigheter (29 kap. 3 § brottsbalken)

Enligt 29 kap. 3 § första stycket brottsbalken ska som förmildrande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet särskilt beaktas

1. om brottet föranletts av någon annans uppenbart kränkande beteende,
2. om den tilltalade till följd av en allvarlig psykisk störning haft nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd eller

²⁰ Prop. 1987/88:120 s. 82.

²¹ Ibid.

²² A. prop. s. 84.

att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt eller annars till följd av en psykisk störning, sinnesrörelse eller av någon annan orsak haft nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande,

3. om den tilltalades handlande stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga,
4. om brottet föranletts av stark mänsklig medkänsla, eller
5. om gärningen, utan att vara fri från ansvar, är sådan som avses i 24 kap.

Strafflindringsgrunderna är avsedda att tillämpas vid sidan om vad som är föreskrivet för vissa fall. Det kan särskilt nämnas att straffet enligt 23 kap. 5 § brottsbalken kan sättas under vad som är föreskrivet för brottet, om gärningsmannen har förmåtts medverka till ett brott genom tvång, svek eller missbruk av hans eller hennes ungdom, oförstånd eller beroende ställning eller om han eller hon har medverkat endast i mindre mån. En förutsättning för att denna bestämmelse ska vara tillämplig är emellertid att flera har medverkat till brottet. Den bestämmelsen är alltså inte tillämplig i fall där det är fråga om en ensam gärningsman.

Liksom när det gäller de försvårande omständigheterna i 29 kap. 2 § brottsbalken är uppräkningsregeln i 29 kap. 3 § brottsbalken exemplifierande. Strävan har varit att ange de förmildrande omständigheter som är vanligast och mest betydelsefulla. Enligt förarbetena kan det i än större utsträckning än när det gäller de försvårande omständigheterna finnas anledning att beakta andra faktorer än de som uttryckligen anges i bestämmelsen.²³

Om det är påkallat med hänsyn till brottets straffvärde får enligt paragrafens andra stycke dömas till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

²³ A. prop. s. 85.

Tidigare brottslighet (29 kap. 4 § brottsbalken)

Domstolen ska vid straffmätningen, utöver brottets straffvärde, i skärpande riktning ta hänsyn till om den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott. Det gäller dock inte om förhållandet beaktas genom påföljdsvalet eller i tillräcklig utsträckning genom förverkande av villkorligt medgiven frihet. Vid bedömningen ska särskilt beaktas vilken omfattning den tidigare brottsligheten haft, vilken tid som förflutit mellan brotten samt om den tidigare och den nya brottsligheten är likartade eller brottsligheten i båda fallen är särskilt allvarlig.

Billighetsskäl (29 kap. 5 § brottsbalken)

Utöver brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde ska rätten enligt 29 kap. 5 § första stycket brottsbalken vid straffmätningen i skälig omfattning beakta ett antal omständigheter som inte är hänförliga till den brottsliga gärningen, nämligen

1. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada,
2. om den tilltalade efter förmåga sökt förebygga eller avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet,
3. om den tilltalade frivilligt angett sig,
4. om den tilltalade förorsakas men genom att han på grund av brottet utvisas ur riket,
5. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av eller om det finns grundad anledning anta att han kommer att drabbas av avskedande eller uppsägning från anställning eller av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning,
6. om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde,

7. om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks, eller
8. om någon annan omständighet föreligger som påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

Bestämmelsens grundtanke är att det vid sidan av straffvärdet finns en rad olika omständigheter som är av sådant slag att det skulle framstå som orättfärdigt om de inte beaktades vid påföljdsbestämningen. Dessa omständigheter, som endast verkar i mildrande riktning, är hänförliga till gärningsmannens person och hans eller hennes handlande efter brottet. Bestämmelsen är enligt förarbetena avsedd att tillämpas med försiktighet, så att den inte medför risker för en oenhetlig praxis eller sociala orättvisor vid straffmätningen.²⁴

Av bestämmelsens andra stycke framgår att rätten, om det föreligger sådana omständigheter som anges i första stycket och om särskilda skäl påkallar det, får döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet. Kravet på särskilda skäl innebär att bestämmelsen ska tillämpas restriktivt.²⁵

3.4.2 Rättspraxis avseende straffmätningen vid mord

Gränsdragningen mellan mord och dråp

Den första frågan som domstolen har att ta ställning till, sedan det slagits fast att någon uppsåtligen har berövat annan livet, är om gärningen ska rubriceras som mord eller dråp. Denna bedömning ska ske med hänsyn till samtliga omständigheter vid brottet.

Högsta domstolens praxis ger visst stöd för att en gärning som har begåtts under stark affekt till följd av någon form av provokation bör bedömas som dråp. Brottet bedömdes som dråp

²⁴ A. prop. s. 47 och 89 f.

²⁵ A. prop. s. 97.

i NJA 1975 s. 594, där gärningsmannen ansågs ha handlat i stark affekt delvis föranledd av att offret gjort närmanden mot hans hustru och i NJA 1995 s. 464, där Högsta domstolen vid brottsrubriceringen beaktade att brottet föregicks av att offret gjort ett homosexuellt närmande mot gärningsmannen. Å andra sidan har Högsta domstolen i de fall där offret har varit närstående till gärningsmannen regelmässigt bedömt brottet som mord, och detta även om gärningsmannen har befunnit sig i stark affekt vid gärningstillfället. Som exempel kan nämnas NJA 1989 s. 97, där Högsta domstolen uttalar att bl.a. offrets ställning som närstående med betydande styrka talar för att bedöma brottet som mord.²⁶ Andra omständigheter som har anförts som skäl för att rubricera ett uppsåtligt dödande som mord är att offret har varit försvarslöst eller befunnit sig i en skyddslös situation²⁷, att händelseförloppet inte har varit helt kortvarigt²⁸ eller att offret genom gärningsmannens handlande har utsatts för dödsångest²⁹. I de fall där gärningsmannen har dödat offret i samband med bostadsinbrott har gärningen regelmässigt rubricerats som mord.³⁰

Straffmätningen vid mord

Högsta domstolen har i flera avgöranden prövat frågan om påföljden för mord. Vad som går att utläsa ur dessa är att livstidsstraffet bör förbehållas de allvarligaste fallen av mord.

I NJA 1985 s. 510 hänvisade Högsta domstolen bl.a. till Straffrättskommitténs uttalande att straffet för mord i regel borde vara fängelse på livstid men förklarade att mord, i motsats till vad kommittén föreslog, har blivit den normala rubriceringen när någon berövar annan livet medan beteckningen dråp förbehållits de mindre grova brotten. Dessa omständigheter innebar

²⁶ Se även NJA 1994 s. 310, NJA 2002 s. 116 och RH 2003:64.

²⁷ Se NJA 1980 s. 407, NJA 1985 s. 510, NJA 1989 s. 97, NJA 1994 s. 310, NJA 2002 s. 116 och RH 1998:55.

²⁸ Se NJA 1989 s. 97, jfr NJA 1987 s. 33 och NJA 1995 s. 464.

²⁹ Se NJA 1989 s. 97.

³⁰ Se NJA 1999 s. 531, RH 1986:12 och RH 2004:71.

enligt Högsta domstolen att domstolarna hade en större frihet vid valet av påföljden för mord än vad Straffrättskommitténs uttalande gav vid handen. I det aktuella fallet ansågs gärningsmannens långvariga psykiska stresstillstånd och det förhållandet att brottet begåtts under inflytande av en psykisk störning utgöra skäl för att bestämma påföljden till fängelse i tio år, trots att gärningsmannen visat en grymhet som varit ägnad att inge offret svår dödsångest.

I NJA 1999 s. 531 anförde Högsta domstolen att det av straffbestämmelsen i 3 kap. 1 § brottsbalken inte framgår vad som ska vara den normala påföljden för mord, utan att valet mellan tidsbestämt straff och livstidsstraff måste grundas på en samlad bedömning av omständigheterna i varje särskilt fall. I rättsfallet, där gärningsmannen hade dödat offret i samband med ett bostadsinbrott, bestämdes påföljden till fängelse på livstid. Straffet motiverades bl.a. med att brottet hade varit helt oprovocerat samt att angreppet hade utförts med stor brutalitet och innefattat ett stort antal hugg eller stick med kniv riktade mot flera olika delar av offrets kropp. Det bör anmärkas att Högsta domstolens dom inte var enhällig. Minoriteten (två justitieråd) ansåg att utgångspunkten borde vara att livstidsstraffet förbehålls sådana kvalificerade mord som innefattat moment som gör att de framstår som särskilt grova. Då den aktuella gärningen inte kunde anses innefatta särskild grymhet eller andra särskilt kvalificerande moment ville minoriteten bestämma påföljden till fängelse i tio år.

Högsta domstolen konstaterade i NJA 2007 s. 194 att andelen livstidsstraff har ökat sedan början av 1990-talet samtidigt som den påföljd som livstidsstraffet i realiteten innebär har skärpts, genom att den tids fängelse till vilket ett livstidsstraff regelmässigt omvandlats har ökat. Med hänsyn till bl.a. dessa omständigheter slog domstolen fast att livstidsstraffet bör förbehållas de allvarligaste fallen av mord. Det förhållandet att den gärning som prövades i målet begåtts med kniv mot en skyddslös närstående i hennes hem ansågs inte vara tillräckligt för att motivera fängelse på livstid. Högsta domstolen ansåg inte heller att en samlad be-

dömning av alla omständigheterna i målet gav anledning till att döma till ett livstidsstraff. Straffet bestämdes därför till fängelse i tio år.

Frågan om straffet för mord prövades senast av Högsta domstolen i maj 2013 (dom den 28 maj 2013 i mål B 5613-12). Målet avsåg en man som dödat sin f.d. sambo genom att sticka henne med bajonett dels i magen, dels i bröstet när parets barn såg på. Högsta domstolen uttalade beträffande straffvärdet följande. Utgångspunkten för mord ska vara fängelse i 14 år. Livstids fängelse ska tillämpas endast i de undantagsfall då ett tidsbestämt fängelsestraff på 18 år inte är tillräckligt, t.ex. då gärningsmannen har mördat mer än en person eller då omständigheterna annars är synnerligen försvårande. Att utgångspunkten ska vara att straffet för ett mord ska bestämmas till fängelse 14 år innebär att straffet normalt ska bestämmas till fängelse tolv år då omständigheterna sammantagna i någon mån talar för ett lägre straff och tio år när det kan sägas att omständigheterna är förmildrande. För att straffet ska bestämmas till fängelse 16 år bör det tvärtom krävas att det kan konstateras att omständigheterna sammantagna tydligt talar för ett högre straff medan fängelse 18 år bör tillämpas endast i de fall då omständigheterna är mycket försvårande, samtidigt som de inte är av sådant slag att livstids fängelse bör dömas ut. I det aktuella fallet fanns det enligt Högsta domstolen flera försvårande omständigheter, bl.a. att brottet riktat sig mot en närstående, att gärningsmannen uppsåtligen utnyttjat offrets skyddslösa ställning och svårigheter att värja sig samt, vilket domstolen ansåg vara mest försvårande, att gärningen utförts inför parets minderåriga barn och gärningsmannen genom gärningen dessutom berövat dem deras mor. Högsta domstolen ansåg att en sammanvägning av omständigheterna ledde till bedömningen att det fanns skäl för livstids fängelse. Domstolen fann dock att gärningsmannens invändning att han pga. en psykisk störning hade nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande inte framstod som obefogad och menade att straffvärdet alltså var lägre än det annars hade varit. Högsta domstolen ansåg att straffet skulle vara tidsbestämt och bestämde det till 17 års fäng-

else. Att straffet inte bestämdes till 18 år hängde samman med att gärningsmannen redan hade dömts till ett fängelsestraff om ett år för ett annat brott.

Åklagarmyndigheten har redovisat en sammanställning över domar avseende mord meddelade av tingsrätt och hovrätt mellan den 1 juli 2009, då lagändringen avseende straffskalan trädde i kraft, och den 23 juni 2011.³¹ Sammanställningen, som omfattar 46 fall, har av Åklagarmyndigheten sammanfattats på följande sätt (departementspromemorians kursiveringar).³²

I 18 av 46 fall, drygt 39 procent, har påföljden för mord bestämts till *fängelse upp till och med 14 år*. [...] I denna första tredjedel finns flera fall där omständigheterna – enbart sett till gärningen – ligger nära att rubriceras som dråp, vilket naturligtvis sedan avspeglar sig vid straffmätningen. Inom detta tidsintervall finns flera fall av mord då offret själv haft del i våldsamheterna eller våldsanvändningen innebärande att gärningsmannen utsatts för viss provokation och fall där gärningsmannen och offret (ensamma eller tillsammans med andra) konsumerat alkohol eller droger med följd att bråk uppstått med dödlig utgång. Det kan även sägas att mordet synes vara oplannerat, haft ett hastigt förlopp och att gärningsmannen saknat ett direkt uttalat motiv. I de flesta av fallen har gärningsmannen använt en kniv och utdelat färre antal stick eller hugg.

I 19 av 46 fall, drygt 41 procent, har påföljden för mord bestämts till *fängelse 15 till 18 år*. Generellt kan sägas att omständigheterna i detta tidsintervall är lite mindre enhetliga och därmed svårare att sammanfatta. I detta straffmättningsintervall är våldsanvändningen mer omfattande och har inslag av råhet eller grymhet. Mordgärningen synes varit mer planerad och pågått under längre tid. Gärningsmannen har, förutom kniv, även använt handeldvapen och andra tillhyggen eller brännbar vätska. I något fall har motivet varit hedersrelaterat, mordet föregåtts av överfall på öppen gata i kombination med sexuell våld eller föregåtts av våldsbrott mot offret. Det kan även noteras att i några av de fall där domstol bestämt påföljden till fängelse 18 år hade ett livstidsstraff dömts ut vid tillämpning av den äldre mordbestämmelsen.

³¹ Påföljd för mord – en sammanställning av domar meddelade efter den 1 juli 2009, RättsPM 2011:6, Utvecklingscentrum Göteborg.

³² A.a. s. 4 f.

I nio av 46 fall, nästan 20 procent, har påföljden för mord bestämts till *fängelse på livstid*. I denna sista tredjedel finns naturligtvis de mest straffvärda gärningarna och de mest försvårande omständigheterna. I tre av fallen som renderade livstid dömdes respektive gärningsman för två mord (dubbelmord), i två av fallen var det fråga om mord i kombination med grov våldtäkt respektive två fall av våldtäkt, i ett fall skedde mordet efter att offret hade rånats i sin butik, i ett fall skedde mordet då gärningsmannen var på permission när han redan avtjänade livstid för ett tidigare mord, i ett fall utdömdes ansvar för mord och försök därtill i förening med grov mordbrand och i ett fall hade gärningsmannen planerat mordet som sedan innehöll många och straffvärda omständigheter. [...]

I förarbetena till här aktuell lagändring för mord eller i Högsta domstolens domar anges inte med exakthet vilka omständigheter som krävs för att ett fall ska anses utgöra det mest allvarliga. De omständigheter som domstolarna beaktat när det gäller att avgöra om en gärning ska rubriceras som dråp eller mord används även vid straffmätningen. I de 81 inhämtade och inskickade domarna ovan har bland annat följande omständigheter eller faktorer angetts som viktiga eller betydelsefulla;

- om gärningsmomentet pågått kort eller lång tid,
- om offret känt dödsångest eller varit utsatt för psykiskt lidande,
- om offret varit svagare, äldre, försvarslös eller haft svårt att skydda sig,
- om mordet planerats eller gärningsmannen visat särskild förslagenhet,
- om gärningsmannen haft möjlighet att besinna sig eller träda tillbaka,
- om mordet utförts med brutalitet, grymhet eller bestialitet,
- om gärningsmannen agerat så att offret inte skulle hittas eller få vård,
- om mordet begåtts i offrets hem eller varit ett överfall på allmän plats,
- om gärningsmannen var närstående eller på annat sätt nära till offret,
- om mordet begåtts samtidigt med annan (allvarlig) gärning, t.ex. rån,
- om gärningsmannen tidigare dömts för mord eller dråp.

Som förmildrande omständighet till förmån för gärningsmannen framgår i domarna om offret på något sätt varit delaktig i våldsutövandet eller om offret utsatt gärningsmannen för viss provokation. Därutöver beaktas även gärningsmannens person, såsom hans/hennes psykiska tillstånd och förmåga att kunnat behärska sig i respektive situation.

För tiden efter Åklagarmyndighetens promemoria, den 24 juni 2011 till och med den 31 mars 2013, har Justitiedepartementet tagit del av domar för mord meddelade av hovrätt.³³ Det rör sig om 39 dömda gärningsmän fördelade på 33 domar.

I 21 av 39 fall, nästan 54 procent, har påföljden bestämts till *fängelse upp till och med 14 år*. Omständigheterna som beaktats vid rubriceringen eller straffmätningen är i stort desamma som under den första tidsperioden, dvs. enligt domarna i Åklagarmyndighetens promemoria. Bland fallen som lett till fängelse i 14 år finns vissa försvårande omständigheter som inte uttryckligen nämns i Åklagarmyndighetens sammanfattning under fall där påföljden bestämts till fängelse upp till och med 14 år, nämligen att våldet varit kraftigt eller omfattande eller riktats mot närstående, att gärningsmannen haft tid att besinna sig, att brottet har försökt att döljas och att offret varit försvarslöst eller måste ha känt dödsångest.

I 15 av 39 fall, drygt 38 procent, har påföljden bestämts till *fängelse 15–18 år*. Inte heller i detta intervall skiljer sig omständigheterna i någon större utsträckning från motsvarande intervall under föregående år. Andra försvårande omständigheter som nämns i dessa domar är bl.a. att offret upplevt svårt lidande och stor dödsångest, att det skett ett tillgreppsbrott i samband med mordet samt att gärningen begåtts trots vetskap om att offrets barn därigenom skulle förlora den enda kvarvarande föräldern. Tre domar avser mord där gärningsmännen varit i numerärt överläge, vilket särskilt angetts.

I tre av 39 fall, nästan åtta procent, har påföljden bestämts till *fängelse på livstid*. Två av dessa avsåg även annan brottslighet,

³³ I en bilaga till denna promemoria finns en förteckning över domarna.

bl.a. försök till mord. Hovrätten uttalade där att straffvärdet var mycket högt (mord på en kriminalvårdare i ett häkte, dvs. angrepp på någon i dennas tjänsteutövning) respektive att straffvärdet för enbart mordet låg i den övre delen av straffskalan för fängelse på viss tid. Den tredje domen gällde mord på ett eget barn och fick enligt hovrätten anses tillhöra de allvarligaste fallen av mord. Det bör noteras att det bland övriga domar, dvs. i vilka påföljden bestämts till ett tidsbestämt straff, finns fall där straffvärdet för den aktuella gärningen bedömts motsvara fängelse på livstid, men där menet av ett utvisningsbeslut respektive gärningsmannens ungdom beaktats och ett tidsbestämt straff därför ändå dömts ut.

3.5 Tidsbestämning av livstidsstraff

3.5.1 Nåd

Fram till år 2006 kunde den som hade dömts till livstids fängelse få straffet omvandlat till fängelse på viss tid endast genom att regeringen med stöd av dåvarande 11 kap. 13 § första stycket regeringsformen beviljade den livstidsdömde nåd. Livstids fängelse omvandlades regelmässigt till fängelse på viss tid och straffets längd bestämdes sedan mitten av 1990-talet vanligen till 18–25 år.

Möjligheten till nåd kvarstår formellt sett men har i praktiken kommit att ersättas av omvandlingslagen, se avsnitt 3.5.2. Nåd kan sökas även av andra än den dömden och det krävs inte att viss tid ska ha förflutit innan en ansökan om nåd kan prövas. Regeringen anger inte några skäl för beslut som fattas i nådeärenden och det går därför inte att utläsa närmare vilka omständigheter som legat till grund för besluten.

3.5.2 Lagen om omvandling av fängelse på livstid

Enligt omvandlingslagen, som trädde i kraft den 1 november 2006, får den som dömts till fängelse på livstid ansöka om att livstidsstraffet omvandlas till fängelse på viss tid. När det finns särskilda skäl får Kriminalvården besluta att ansöka om omvandling. Ansökan får göras när den dömde har avtjänat minst tio år.

Vid prövningen av om omvandling ska ske ska domstolen enligt 4 § första stycket särskilt beakta den tid som den dömde har avtjänat, vad som av domen framgår om de omständigheter som legat till grund för straffmätningen, om det finns risk för att den dömde återfaller i brottslighet av allvarligt slag, om den dömde har åsidosatt vad som gäller för verkställigheten och om den dömde har medverkat till att främja sin anpassning i samhället.

Om ansökan bifalls ska enligt 4 § andra stycket det utdömda livstidsstraffet omvandlas till fängelse på viss tid. Fängelsestraffets längd ska bestämmas med utgångspunkt från den tid som den dömde har avtjänat och med beaktande av reglerna om villkorlig frigivning samt den dömdes behov av åtgärder för att underlätta övergången till ett liv i frihet, se 4 § tredje stycket. Fängelsestraffets längd får inte understiga det längsta tidsbestämda straff som kan dömas ut, dvs. fängelse i 18 år.

Högsta domstolen meddelade år 2008 beslut i tre ärenden om omvandling av livstidsstraff.³⁴ Domstolen uttalade i dessa att hänsynen till de omständigheter som legat till grund för straffmätningen inte ger utrymme för mer än en mycket grov kategorisering inom det spann om 18–25 år som omvandling enligt förarbetena normalt ska ske till. Högsta domstolen uttalade vidare att i det fall en omvandling till 18 års fängelse inte kan anses möjlig pga. brottets karaktär och svårhetsgrad torde i allmänhet en strafftid om 21 års fängelse få anses vara tillräcklig med möjlighet att under särskilt försvårande omständigheter bestämma tiden till 24 års fängelse. Enligt domstolen kan dock även andra omständigheter påverka tiden för det omvandlade straffet och

³⁴ Se NJA 2008 s. 579 I–III.

riskan för återfall i allvarlig brottslighet utgöra ett absolut hinder mot bifall till en ansökan om omvandling. I ett avgörande från 2011 beslutade Högsta domstolen att omvandla ett livstidsstraff till fängelse i 30 år.³⁵ Domstolen konstaterade att det rörde sig om ett flertal mord och mordförsök, dvs. flerfaldig brottslighet av synnerligen allvarligt slag. Med hänsyn härtill, och till lagändringen avseende straffet för bl.a. mord år 2009 och den s.k. straffmättningsreformen år 2010, gjordes bedömningen att fängelsestraffet skulle bestämmas till en längre tid än 24 år.

Från den 6 augusti 2008 till den 6 augusti 2013 har 136 personer ansökt om ett tidsbestämt straff. Av de ansökningar som avgjorts har 26 avvisats eller avskrivits, 30 bifallits och 83 avslagits.³⁶

3.6 Villkorlig frigivning

I 26 kap. brottsbalken finns bestämmelser om villkorlig frigivning från tidsbestämda fängelsestraff. Den villkorliga frigivningen syftar till att kontrollera övergången från vistelse i anstalt till vistelse i frihet.

Villkorlig frigivning ska enligt 26 kap. 6 § brottsbalken som regel ske när den dömda har avtjänat två tredjedelar av strafftiden, dock minst en månad. Om det finns synnerliga skäl får den villkorliga frigivningen skjutas upp med högst sex månader åt gången. Vid bedömningen av om det finns synnerliga skäl mot villkorlig frigivning ska särskilt beaktas om den dömda på ett allvarligt sätt har brutit mot de föreskrifter och villkor som gäller för verkställigheten.

Beslut om uppskjuten villkorlig frigivning fattas enligt 26 kap. 9 § brottsbalken av Kriminalvården. I beslutet ska anges en ny tidpunkt för när den dömda ska frigges villkorligt (26 kap. 7 § brottsbalken). Vid den tidpunkten ska villkorlig frigivning ske, om det inte även då finns sådana synnerliga skäl som innebär att

³⁵ Se NJA 2011 s. 872.

³⁶ www.kriminalvarden.se.

frigivningen ska skjutas upp ytterligare. Det finns inte någon begränsning av hur mycket den villkorliga frigivningen sammanlagt kan skjutas upp.

Efter den villkorliga frigivningen gäller enligt 26 kap. 10 § brottsbalken en prøvotid som motsvarar den strafftid som återstår vid frigivningen, dock minst ett år. Om det bedöms som påkallat får Kriminalvården enligt 26 kap. 11 § brottsbalken besluta att den som är villkorligt frigiven ska stå under övervakning. Denna upphör som regel sedan ett år av prøvotiden har förflutit. Om den dömda återfaller i brott inom prøvotiden för den villkorliga frigivningen ska, under de förutsättningar som anges i 34 kap. 4 § brottsbalken, den domstol som bestämmer påföljd för den nya brottsligheten förklara den villkorligt medgivna friheten eller en del av denna förverkad.

3.7 Verkställighet av fängelsestraff i anstalt

3.7.1 Allmänt om verkställighet

Den som döms till fängelse ska enligt huvudregeln avtjäna straffet i kriminalvårdsanstalt. Verkställigheten regleras i fängelselagen (2010:610) och fängelseförordningen (2010:2010). Lagen och förordningen kompletteras av de föreskrifter och allmänna råd som Kriminalvården utfärdar. Följande bestämmelser i fängelselagen kan nämnas.

Enligt 1 kap. 5 § ska verkställigheten utformas så att den intagnes anpassning i samhället underlättas och negativa följder av frihetsberövandet motverkas. Vidare föreskrivs att verkställigheten, i den utsträckning det är möjligt utan att kravet på samhällsskydd eftersätts, särskilt ska inriktas på åtgärder som är ägnade att förebygga återfall i brott.

Av 1 kap. 7 § framgår att det för den som avtjänar fängelse i lägst fyra år, om det inte är uppenbart obehövt, ska beslutas om särskilda villkor som av säkerhetsskäl är nödvändiga. Villko-

ren avser placering i anstalt, vistelse utanför anstalt och särskilda utslussningsåtgärder.

I 2 kap. finns bestämmelser om placering. Enligt 2 kap. 1 § får en intagen inte placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än som är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas. Av 2 kap. 4 § framgår att en intagen får placeras på en avdelning med särskild hög grad av övervakning och kontroll (säkerhetsavdelning) om det finns en varaktig risk för att den intagne rymmer eller fritas och det kan antas att han eller hon är särskilt benägen att fortsätta allvarlig brottslig verksamhet, eller om det finns särskild anledning att anta att det behövs för att hindra den intagne från allvarlig brottslig verksamhet under vistelsen i anstalt.

I 10 kap. regleras förutsättningarna för permission och annan tillfällig vistelse utanför anstalt. Enligt 10 kap. 1 § får en intagen, för att underlätta anpassningen i samhället, beviljas tillstånd att vistas utanför anstalt för viss kort tid (permission). En förutsättning för permission är att den intagne har avtjänat minst en fjärdedel av strafftiden, dock minst två månader, och att det inte finns en påtaglig risk för att han eller hon kommer att begå brott, undandra sig straffets fullgörande eller på annat sätt missköta sig. Enligt 10 kap. 2 § får s.k. särskild permission beviljas, om det finns särskilt ömmande skäl. Av 10 kap. 5 § framgår att en permission ska förenas med de villkor som behövs. Om det är nödvändigt av säkerhetsskäl, ska den intagne stå under bevakning. Vidare får elektroniska hjälpmedel användas för att kontrollera meddelade villkor.

11 kap. innehåller bestämmelser om särskilda utslussningsåtgärder. Enligt 11 kap. 1 § får en intagen, för att minska risken för att han eller hon återfaller i brott eller för att på annat sätt underlätta hans eller hennes anpassning i samhället, beviljas tillstånd till vistelse utanför anstalt genom utslussningsåtgärderna frigång, vårdvistelse, vistelse i halvvägshus och utökad frigång. För att den som är intagen ska medges en särskild utslussningsåtgärd förutsätts att det inte finns någon beaktansvärd risk för att han eller hon kommer att begå brott, undandra sig straffets fullgö-

rande eller på annat sätt allvarligt missköta sig. En utslussningsåtgärd ska enligt 11 kap. 6 § förenas med de villkor som behövs för att syftet med åtgärden ska uppnås eller för att Kriminalvården ska kunna utöva nödvändig kontroll. Om den intagne inte rättar sig efter villkoren eller annars fullgör de skyldigheter som gäller för utslussningsåtgärden, ska enligt 11 kap. 8 och 9 §§ tillståndet till åtgärden upphävas och den intagne omedelbart föras till kriminalvårdsanstalt för fortsatt verkställighet av straffet i anstalten.

3.7.2 Särskilt om verkställighet av livstidsstraff

Antalet livstidsfångar har varierat över tid. För närvarande (uppgift från den 12 augusti 2013) är antalet intagna på svenska fängelser som avtjänar livstidsstraff 147, varav fem är kvinnor. Den yngste är 26 år och den äldste 85 år. Samtliga avtjänar straff för mord, inklusive medhjälp, försök eller anstiftan till mord. Ytterligare 14 personer verkställer ett omvandlat livstidsstraff dvs. har fått ett tidsbestämt straff. Även dessa personer verkställer straff för mord, inklusive medhjälp, försök eller anstiftan till mord.³⁷

Kriminalvården har gett ut en handbok om livstidsdömdas verkställighet.³⁸ Nedan redogörs för delar av den.

Det är viktigt att livstidsdömda så tidigt som möjligt får en bild av hur verkställigheten typiskt sett kan komma att se ut. Vid verkställighetsplaneringen bör fokus ligga på överskådlighet och indelning i kortare tidsperioder. Personer som frihetsberövats långa tider riskerar att drabbas av hopplöshetskänslor och existentiella besvär när livet passerar och värderas. Om den intagne har fasta rutiner och kan överblicka vad som kommer att hända under olika delar av verkställigheten kan det psykiska välbefinnandet öka. Kriminalvården har därför utarbetat ett s.k. modulsystem som innebär att verkställigheten delas in i tänkta över-

³⁷ www.kriminalvarden.se.

³⁸ Handbok gällande livstidsdömdas verkställighet, Kriminalvårdens handböcker 2011:7.

blickbara perioder med ett klart syfte och ett anpassat verksamhetsinnehåll.

Tiden i de olika modulerna bör anpassas utifrån individens behov, risker och säkerhetsmässiga hänsyn. Om risk- och säkerhetsbedömningen visar på låga risker kan det övervägas om tiden i en modul kan förkortas eller ett steg hoppas över. Den som inte uppnår målen eller inte motsvarar övriga krav för att gå vidare stannar i befintlig modul. En överflyttning från en modul till en annan behöver inte innebära omplacering till en annan anstalt eller avdelning.

Modul 0 (häktetiden). Behovet av stödinsatser i form av samtalsstöd och uppmärksamhet på risk för självskadande handlingar i samband med livstidsdom bör särskilt beaktas. Livstidsdömda ska på häktet ges en strukturerad information om vad livstidsstraff innebär.

Modul 1 (de första 5–6 åren). I praktiken innebär detta en form av "landning", samt ett försiktigt närmande till livet i anstalt och dess omständigheter. Det är inte helt ovanligt att den intagne, under denna första tid i anstalt, gör sig skyldig till olika former av misskötsamhet. Verksamheten ska syfta till att hjälpa den intagne att komma till insikt om sin nya livssituation, fungera i anstaltsmiljön och så långt möjligt vidmakthålla kontakter med yttvärlden. Enligt gällande regler och praxis förekommer sällan permissioner under denna period. I den mån de förekommer är det i form av kortare särskild permission. Sådana bör inte beviljas förrän två år av strafftiden har avtjänats och därefter högst en gång var nionde månad.

Modul 2 (de följande 2–4 åren). Verksamheten syftar till att den dömda ska följa verkställighetsplanen, fungera i anstaltsmiljön och vidmakthålla och utveckla kontakter med positiva nätverk och omvärlden. Strukturerad och regelbunden permission genomförs inledningsvis normalt under bevakning och senare under tillsyn.

Modul 3 (förberedelse för tidsomvandling). Verksamheten syftar till att fortsätta att upprätthålla fokus på framtiden och god anpassning i anstalt. Att utifrån riskbedömning, uppföljning av

verkställighetsplan och kompletterande insatser skapa förutsättningar för en väl underbyggd ansökan om tidsbestämning. Efter individuell riskbedömning kan permissioner på egen hand inledas.

Modul 4 (inför tidsomvandling). Målet är en successiv normalisering genom systematisk vardagsträning och andra förberedelser som underlättar anpassning till förhållandena ute i samhället. Träning bör ske i att öka förmågan att kommunicera och fungera ute i samhället. Utevistelser sker normalt på egen hand.

Modul 5 (efter tidsomvandling). Målet är en ordnad frigivningssituation och ett fungerande liv i frihet. En planering av utslussning i form av vårdvistelse, frigång, halvvägshus eller utökad frigång sker utifrån en risk- och behovsbedömning. Om det bedöms lämpligt kan flera utslussningsformer kombineras. Konkreta frigivningsförberedelser fortsätter när det gäller boende, stödkontakter, sysselsättning i form av arbete eller studier samt det stöd som behövs för beroende/missbruk eller psykiatrisk problematik. Fortsatta permissioner med övernattningsbeviljas normalt.

4 Ordningen i övriga Norden

4.1 Finland

Enligt den finska strafflagen³⁹ kan fängelse dömas ut på viss tid eller på livstid. Fängelse på viss tid döms ut i minst 14 dagar och högst tolv år. Om det bestäms ett gemensamt straff för flera brott kan det tidsbestämda fängelsestraffet uppgå till högst 15 år (2 c kap. 2 § strafflagen). Något förhöjt maximistraff vid återfall i brott finns inte.

Brotten mot liv och hälsa behandlas i 21 kap. strafflagen. För *dråp* döms till fängelse på viss tid, minst åtta år. Den som begår ett dråp med berått mod, på ett synnerligen rått eller grymt sätt, så att allvarlig allmän fara förorsakas eller genom att en tjänsteman dödas i tjänsten döms, om brottet som helhet är grovt, för *mord* till fängelse på livstid. Om ett dråp, med beaktande av de exceptionella förhållandena när brottet begicks, gärningsmannens motiv eller andra omständigheter som har samband med brottet, som en helhet bedöms ha begåtts under förmildrande omständigheter, döms för *dråp under förmildrande omständigheter* till fängelse i minst fyra och högst tio år.

Straffskalorna bör läsas parallellt med 6 kap. 8 § strafflagen, som föreskriver att rätten under vissa omständigheter ska tillämpa en lindrigare straffskala än den som har föreskrivits för brottet. Detta är fallet om

1. gärningsmannen har begått brottet innan han eller hon fyllt 18 år,
2. brottet har stannat vid försök,

³⁹ 19.12.1889/39.

3. gärningsmannen döms för medhjälp till brottet eller annars har medverkat till brottet klart mindre än övriga gärningsmän,

4. brottet har begåtts under omständigheter som nära påminner om omständigheter som leder till ansvarsfrihet, eller

5. det på grund av de allmänna straffliindringsgrunder och skälighetsgrunder som finns särskilt angivna i 6 och 7 §§ eller på andra exceptionella grunder finns särskilda skäl.

Om någon av ovanstående omständigheter föreligger får gärningsmannen dömas till högst tre fjärdedelar av maximistraffet för brottet och lägst det minimistraff som föreskrivs för brottet. Om livstidsstraff kan följa på brottet blir minimistraffet fängelse i två år och maximistraffet fängelse i tolv år. Att märka är att möjligheten att tillämpa en lägre straffskala med hänsyn till lagöverträdarens ålder endast omfattar personer under 18 år. Personer mellan 18 och 21 år kan alltså dömas till fängelse på livstid.

Bestämmelserna om lindrigare straffskala tillämpas även om gärningsmannen har begått brottet som ”nedsatt tillräknelig”.

Under åren 2006–2010 dömdes totalt 268 personer till straff för dråp, 83 personer för mord och fyra personer för dråp under förmildrande omständigheter (allt avseende fullbordade brott). För de 137 personer för vilka dråp var det enda brottet i domen var genomsnittsstraffet fängelse i nio år. Bland dem som dömdes för mord fick nio personer tidsbestämda fängelsestraff (pga. andra sådana omständigheter som anges i 6 kap. 8 § strafflagen än försök). Övriga 74 personer som dömdes för mord dömdes till fängelse på livstid. Genomsnittsstraffet för dem som dömdes enbart för mord till ett tidsbestämt straff (sex personer) var elva år och genomsnittsstraffet för dem som dömdes enbart för dråp under förmildrande omständigheter (fyra personer) var 5,8 år.

Förutom för mord kan livstidsstraff utdömas för *folkmord* (straffskalan är fängelse i minst fyra år eller på livstid), *brott mot mänskligheten* (fängelse i minst ett år eller på livstid), *grovt brott mot mänskligheten* (fängelse i minst åtta år eller på livstid), *krigsförbrytelse* (fängelse i minst ett år eller på livstid), *grov krigsförbrytelse* (fängelse i minst åtta år eller på livstid), *grovt landsförräderi* (fängelse i minst fyra år eller på livstid), *grovt spioneri* (fäng-

else i minst fyra år eller på livstid), *grovt högförräderi* (fängelse i minst fyra år eller på livstid) och *terroristbrott* (för dråp i terroristiskt syfte döms till fängelse i minst åtta år eller på livstid och för mord i terroristiskt syfte döms till fängelse på livstid). År 2010 dömdes en person för folkmord till fängelse på livstid. För övriga av dessa brott har inte livstidsstraff dömts ut under i vart fall de senaste 25 åren.

Den som avtjänar ett fängelsestraff på viss tid ska frigges villkorligt när han eller hon har avtjänat två tredjedelar av straffet, dock minst 14 dagar. Om den dömda var under 21 år när han eller hon begick brottet ska villkorlig frigivning ske efter halva strafftiden, dock minst 14 dagar. Den som inte har avtjänat fängelsestraff i fängelse under de tre år som föregått det aktuella brottet ska frigges villkorligt när hälften av straffet, eller en tredjedel av straffet för ett brott som han eller hon har begått före 21 års ålder, har avtjänats. Om det pga. den dömdes beteende finns en uppenbar fara för att han eller hon efter frigivningen kommer att göra sig skyldig till ett brott som grovt kränker någon annans liv, hälsa eller frihet får den villkorliga frigivningen skjutas upp. Ett sådant beslut ska omprövas minst var sjätte månad (2 c kap. 5 och 9 §§ strafflagen).

Den domstol som dömer ut straffet kan på åklagarens yrkande besluta att den dömda ska frigges först när han eller hon har avtjänat hela straffet. Ett sådant beslut förutsätter dock att gärningsmannen döms till fängelse på viss tid, minst tre år, för vissa i lagen särskilt angivna brott (bl.a. mord och dråp, grov misshandel, grov våldtäkt, grovt sexuellt utnyttjande av barn och grovt rån), att gärningsmannen tidigare har dömts för sådan brottslighet och att gärningsmannen anses vara synnerligen farlig för någon annans liv, hälsa eller frihet. Vid beslut om att den dömda ska avtjäna hela straffet ska villkorlig frigivning ske efter fem sjättedelar av strafftiden, dock minst tre år. Villkorlig frigivning förutsätter dock att den dömda inte längre anses synnerligen farlig för någon annans liv, hälsa eller frihet (2 c kap. 11 och 12 §§ strafflagen).

Den som har dömts till fängelse på livstid kan friges villkorligt tidigast när det har förflutit tolv år av fängelsetiden (tio år om brottet begicks före det att den dömda fyllde 21 år). Frågan om villkorlig frigivning prövas av Helsingfors hovrätt, på ansökan av den dömda. Vid bedömningen av om frigivning ska ske ska hovrätten beakta brottets art, den dömdes eventuella senare brottslighet och risken för att den dömda kommer att göra sig skyldig till ett brott som grovt kränker någon annans liv, hälsa eller frihet (2 c kap. 10 § strafflagen). Lagstiftningen om villkorlig frigivning från livstidsstraff trädde i kraft den 1 oktober 2006. Åren 2008–2011 beviljade hovrätten ansökan i 6, 7, 6 respektive 2 fall. Enligt Finlands grundlag kan republikens president benåda den som dömts till fängelse på livstid. Denna möjlighet fanns även före tillkomsten av lagstiftningen om villkorlig frigivning från livstidsstraff. Före 2006 års lagstiftning var den genomsnittliga strafftiden för den som dömdes till livstids fängelse 14 år.

I början av 2012 avtjänade 175 personer livstidsstraff i Finland. Enligt det finska Justitiedepartementet har antalet livstidsdömda ökat kraftigt sedan början av 1990-talet, då det fanns cirka 30 livstidsfångar. Uppgifterna bekräftas av uppgifter som Rättspolitiska forskningsinstitutet i Helsingfors lämnade till Straffnivåutredningen.

Tabell 1. Antal personer (genomsnitt) som dömts till livstids fängelse under perioden 1981–2000

År	Det genomsnittliga antalet livstidsdömda per år
1981–1985	3,8
1986–1990	4,2
1991–1995	6,6
1996–2000	8,0

Källa: Arbetsmaterial från Rättspolitiska forskningsinstitutet i Helsingfors.

Tabell 2. Antal personer som dömts till livstids fängelse under perioden 2001–2010

År	Antalet livstidsdömda
2001	18
2002	18
2003	15
2004	14
2005	28
2006	13
2007	9
2008	16
2009	13
2010	24

Källa: Justitiedepartementet, Finland.

Under åren 2001–2010 avsåg samtliga fall mord, utom ett år 2010 då en person dömdes till fängelse på livstid för folkmord.

4.2 Danmark

Enligt den danska straffeloven kan fängelse utdömas på livstid eller på viss tid mellan sju dagar och 16 år. Om det finns stöd för att gå utöver det straff som är föreskrivet för ett brott kan dock fängelse i högst 20 år dömas ut. Sådant stöd ges bl.a. om gärningsmannen har gjort sig skyldig till flera lagöverträdelser. Något förhöjt maximistraff vid återfall i brott finns däremot inte. En gärningsman som var under 18 år då brottet begicks får inte dömas till fängelse på livstid. Däremot kan, efter en lagändring år 2010, personen dömas till lagens strängaste tidsbestämda straff på fängelse i 16 år eller, när det finns stöd för det, 20 år. När det gäller personer mellan 18 och 21 år finns det ingen särbehandling i fråga om straffets längd.

Brotten mot liv och hälsa behandlas i 25 kap. straffeloven. Den som dräper annan döms enligt § 237 för *manddrab* (i fortsättningen benämnt *dråp*) till fängelse från fem år till livstid. Härutöver kan livstidsstraff utdömas för vissa *brott mot staten*, *terroristbrott*, vissa *militära brott* samt *mordbrand* och andra *allmänfarliga brott*. Straffskalan för dessa brott är fängelse ”indtil på livstid”.

Enligt uppgift från det danska Justitsministeriet är normalstraffet för dråp fängelse i 12 år. Från denna utgångspunkt kan man avvika om det föreligger försvårande eller förmildrande omständigheter som gör att straffet bör sättas högre eller lägre. När det gäller dråp på make eller sambo var utgångspunkten i praxis tidigare att straffet bestämdes till fängelse i tio år, eftersom sådana gärningar i allmänhet ansågs ha begåtts under påverkan av en särskild känslomässig påfrestning. Detta gällde även när det inte fanns några konkreta upplysningar om att dråpet hade begåtts under en sådan påfrestning. Högsta domstolen konstaterade dock i en dom från år 2009 att det förhållandet att en relation avslutas mot den ena partens önskan i dag uppfattas som en vanlig företeelse och att synen på dråp inom äktenskap eller samboförhållande har utvecklats i enlighet därmed. Mot denna bakgrund ansåg Högsta domstolen, med hänsyn till de senaste årens

straffskärpningar för bl.a. våld i nära relationer och förhållandet mellan straffet för grov misshandel och dråp, att 12 års fängelse bör vara utgångspunkten också i dessa fall. I det konkreta fallet kan denna utgångspunkt sedan frångås i lindrande riktning med hänsyn till en särskild känslomässig påfrestning.

Tabell 3. Antal dömda, respektive dömda till livstids fängelse, för dråp under perioden 2006–2012

År	Antalet dömda för dråp	Varav livstidsdömda
2006	22	0
2007	15	4
2008	16	2
2009	26	0
2010	45	1
2011	20	3
2012	38	3

Källa: Justitsministeriet, Danmark.

Det bör noteras att ett mindre antal av de personer som inte har dömts till livstidsstraff är underkastade andra åtgärder som kan medföra övervakning på obestämd tid, vilket följer av regler om åtgärder för psykiskt sjuka lagöverträdare och ”forvaring” i straffeloven §§ 68–70.

När den dömda har verkställt två tredjedelar av strafftiden, dock minst två månader, avgör justitieministern om den dömda ska frigges villkorligt. Om särskilda omständigheter talar för det får villkorlig frigivning beslutas sedan halva straffet, dock minst två månader, har avtjänats (§ 38). Den villkorliga frigivningen ska förenas med en prøvotid, som får uppgå till högst tre år, eller fem år om den resterande strafftiden överstiger tre år (§ 39). För den som är dömd till livstids fängelse avgörs frågan om villkorlig frigivning sedan tolv år av straffet har avtjänats. Vid villkorlig

frigivning från livstidsstraff får prøvotiden uppgå till högst fem år (§ 41). Vid återfall under prøvotiden kan rätten besluta att den dömde ska fortsätta att avtjäna livstidsstraffet (§ 42).

Enligt uppgift från det danska Justitsministeriet år 2005 hade de personer som frigavs från livstidsstraff under de 20 åren dessförinnan avtjänat i genomsnitt 17 år av straffet vid tidpunkten för villkorlig frigivning. Justitsministeriet har kompletterat dessa uppgifter och upplyst att de personer som under perioden 2006–2012 blev villkorligt frigivna från livstidsstraff hade avtjänat i genomsnitt 14,5 års fängelse.

4.3 Norge

Enligt den norska straffeloven⁴⁰ kan fängelse utdömas från 14 dagar till 15 år (§ 17). Under vissa förhållanden, bl.a. vid återfall i brott eller flerfaldig brottslighet, kan fängelsestraff upp till 20 år dömas ut och i de fall där det är särskilt angivet i anslutning till brottsbeskrivningen är maximistraffet 21 år. Livstids fängelse förekommer inte i Norge. Brottslingar som bedöms vara särskilt farliga kan dock dömas till ”forvaring”. Forvaring kan användas om ett tidsbestämt straff inte anses tillräckligt för att värna samhället. Utdömmande av forvaringsstraff förutsätter dock dels att gärningsmannen har begått eller försökt att begå allvarlig våldsbrottslighet, sexualbrott, olaga frihetsberövande, mordbrand eller andra allvarliga brott som kränker andras liv, hälsa eller frihet eller utsätter dessa värden för fara, dels att det finns en överhängande risk för återfall i sådan brottslighet. Forvaring kan även utdömas vid mindre allvarliga brott av den karaktär som beskrivits ovan, om gärningsmannen tidigare har begått eller försökt att begå sådant brott samt om det kan antas finnas ett nära samband mellan det tidigare och nya brottet och risken för ytterligare återfall i sådan brottslighet kan antas vara särskilt överhängande (§ 39c). Vid utdömmande av forvaringsstraff ska rätten fast-

⁴⁰ Lov 1902-05-22 nr 10.

ställa en tidsram under vilken straffet ska verkställas. Tidsramen bör inte överstiga 15 år och får inte överstiga 21 år. Det bör också fastställas en nedre gräns som inte får överstiga tio år. På talan av åklagare kan den beslutade maximitiden förlängas med upp till fem år i taget, vilket innebär att forvaringsstraffet kan betraktas som ett tidsobestämt straff (§ 39e).

Brotten mot liv och hälsa behandlas i 22 kap. straffeloven. Den som förorsakar annans död eller medverkar därtill döms enligt § 233 första stycket för *dråp* till fängelse i minst åtta år. Om gärningsmannen har handlat överlagt eller förövat dråpet för att underlätta eller dölja ett annat brott eller för att undandra sig straff för ett annat brott kan, enligt andra stycket, fängelse upp till 21 år dömas ut. Samma sak gäller vid återfall och när i övrigt särskilt försvårande omständigheter föreligger.

Under åren 2003–2012 dömdes mellan 31 och 48 personer per år för dråp (i genomsnitt 36 personer per år).

Tabell 4. Antal personer som dömts till förvaring för dråp under perioden 2002–2012

År	Antalet dömda till förvaring för dråp
2002	3
2003	15
2004	7
2005	8
2006	2
2007	3
2008	3
2009	4
2010	2
2011	2
2012	3

Källa: Uppgifter från Kriminalomsorgens forskningscenter, inhämtade av Justisdepartementet, Norge.

Det kan nämnas att för hela perioden 2002–2012 utgör dråp 25 procent av alla förvaringsdomar.

Tabell 5. Genomsnittligt straff (antal år+månader) för dråp

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
§ 233 1 st	10+	10+	12+	10+	9+	9+	9+	12+	11+
	8	7	0	7	2	8	9	0	3
§ 233 2 st	13+	15+	15+	16+	16+	14+	17+	16+	15+
	4	10	2	9	1	1	0	1	6

Källa: National drapsoversikt 2012, Kripo, Norge.

I straffgjennomføringsloven⁴¹ finns bestämmelser om villkorlig frigivning. Den norska motsvarigheten till Kriminalvården, Kriminalomsorgen, kan besluta om villkorlig frigivning när den dömda har avtjänat två tredjedelar av straffet, dock minst 60 dagar. Om särskilda omständigheter talar för det får villkorlig frigivning ske när den dömda har avtjänat halva straffet, dock minst 60 dagar. Villkorlig frigivning får inte ske om det vid en sammanvägning av omständigheterna framstår som olämpligt. Vid denna bedömning ska Kriminalomsorgen särskilt beakta den dömdes beteende under verkställigheten och risken för återfall i brott. Efter villkorlig frigivning löper en prøvotid fram till dess att det ådömda fängelsestraffet skulle ha varit helt verkställt (§ 42). Om den dömda återfaller i brott under prøvotiden kan allmän domstol besluta att han eller hon ska avtjäna hela eller delar av det återstående straffet (§ 45).

Inom det norska Justisdepartementet har det utarbetats en ny strafflag. År 1980 tillsattes Straffelovkommisjonen, som gavs i uppdrag att lägga fram förslag till en ny strafflag. Kommissionen, som avslutade sitt arbete 2002, har lämnat ett antal betänkanden som varit ägnade att ligga till grund för den nya lagen. I delutredning V, Ny straffelov – alminnelige bestemmelser (NOU 1992 nr 23) behandlas strafflagens allmänna del. Delbetänkandet följdes den 2 juli 2004 av en proposition om strafflagens allmänna del. Propositionen antogs av stortinget under våren 2005, men lagstiftningen har ännu inte trätt i kraft. Enligt den antagna lagen ska fängelsestraff kunna utdömas från 14 dagar och uppåt. För personer som var under 18 år vid gärningstillfället får fängelsestraffet inte överstiga 15 år. För övrigt finns det inte någon övre gräns för hur långa fängelsestraff som får dömas ut. Detta får i stället regleras genom straffskalorna för varje enskilt brott. Den som döms för våldsbrott, sexualbrott, olaga frihetsberövande, mordbrand eller något annat brott som kränker andras liv, hälsa eller frihet eller utsätter dessa värden för fara ska alltså

⁴¹ Lov 2001-05-18 nr 21.

kunna dömas till forvaring, under motsvarande förutsättningar som gäller i dag.

Strafflagens särskilda del har delats upp i två propositioner, där den första antogs i mars 2008⁴² och den andra antogs i juni 2009⁴³. Lagstiftningen har ännu inte trätt i kraft, utom såvitt avser kap. 16 om folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelse som trädde i kraft den 7 mars 2008. I det kapitlet, som behandlas i den första propositionen, föreskrivs fängelse i 30 år som straffram för flera av straffbuden. Bestämmelserna om dråp och andra våldsbrott behandlas i den andra propositionen. I den antagna lagen görs ingen skillnad mellan dråp och grovt dråp, vilket föreslogs i betänkandet Lov om straff (NOU 2002 nr 4). Den nya bestämmelsen i § 275 reglerar alltså endast ett brott, dråp. Straffskalan är fängelse från åtta upp till 21 år. I propositionens författningskommentar uttalas följande.⁴⁴

Når det gjelder straffutmåling, foreslås det skjerpet straff for drap [...]. Straffen for drap begått uten at det gjør seg gjeldende særlig formildende eller skjerpende omstendigheter, ligger i dag rundt 10 år, jf. Rt. 2007 side 1253. Høyesterett uttalte i denne avgjørelsen at straffen for et drap hvor det ikke gjør seg gjeldende særlige formildende eller skjerpende omstendigheter, ligger rundt 10 år. Etter departementets syn bør straffen for «ordinære» drap ikke settes under 12 år. For drap hvor det gjør seg gjeldende straffskjerpende omstendigheter, vil det bero på en konkret vurdering i hvilken grad straffskjerpende omstendigheter skal påvirke straffastsettelsen. Sentrale momenter i denne vurderingen vil blant annet være om drapet ble begått på en særlig graverende måte, med overlegg eller var planmessig utført, om det ble begått for å lette eller skjule et annet lovbrudd, eller ble begått for å unndra seg straff for et annet lovbrudd. Ved straffastsettelse for drap hvor det gjør seg gjeldende straffskjerpende omstendigheter, vil straffutmålingspraksis knyttet til straffeloven 1902 § 233 første og annet ledd være et utgangspunkt som må justeres oppover i samme forhold som ved straffskjerpingen for drap hvor det ikke gjør seg gjeldende særlige formildende eller skjerpende omstendigheter.

⁴² Lov 2008-03-07 nr 4.

⁴³ Lov 2009-06-19 nr 24.

⁴⁴ Ot.prp. nr 22, 2008–2009, s. 431 f.

4.4 Island

Den isländska strafflagstiftningen påminner mycket om den danska regleringen. Enligt den isländska strafflagen⁴⁵ kan fängelse utdömas på livstid eller på viss tid mellan 30 dagar och 16 år.

Brotten mot liv och hälsa regleras i 23 kap. strafflagen. Den som dräper annan döms enligt § 211 till fängelse från fem år till livstid. Härutöver kan livstidsstraff utdömas för bl.a. vissa *brott mot staten* (straffskalan är fängelse från fyra år till livstid), *terroristbrott* (fängelse ”indtil livstid”) och kvalificerade former av *olaga frihetsberövande* (fängelse från ett till 16 år eller på livstid).

Under åren 1997–2007 har totalt 16 personer dömts för brott enligt § 211. Samtliga dömdes till fängelse. Genomsnittsstraffet var 13 år och tio månader. Sedan 1940, då den nuvarande strafflagstiftningen tillkom, har totalt tre personer dömts till fängelse på livstid i isländska underrätter. I samtliga fall har emellertid påföljden ändrats till ett tidsbestämt fängelsestraff i högre instans. Någon lagakraftvunnen dom på livstids fängelse har således inte förekommit i Island sedan tillkomsten av nuvarande strafflagstiftning. Mellan åren 2007 och 2013 har totalt sex personer dömts för brott enligt § 211. Samtliga dömdes till fängelse i 16 år.⁴⁶

När den dömde har verkställt två tredjedelar av strafftiden avgör fängelsestyrelsen om han eller hon ska frigges villkorligt. Om särskilda omständigheter talar för det får villkorlig frigivning beslutas sedan halva strafftiden har avtjänats. Villkorlig frigivning bör dock inte ske om det bedöms olämpligt pga. den dömdes förhållanden. För villkorlig frigivning förutsätts att den dömde är försäkrad lämpligt uppehälle och arbete eller annat underhåll samt att han eller hon accepterar att följa de villkor som ställs för frigivningen. Den villkorliga frigivningen förenas med en prøvotid som får uppgå till högst tre år, eller fem år om den resterande strafftiden överstiger tre år.

⁴⁵ Nr 19 1940.

⁴⁶ Uppgifter från det isländska Justitiedepartementet.

Enligt isländsk lagstiftning kan livstids fängelse omvandlas till fängelse på viss tid endast genom att presidenten beslutar om nåd.

4.5 Jämförande tabell

	Sverige	Finland	Danmark	Norge	Island
Straffskala för mord	Fängelse 10–18 år eller på livstid	Fängelse på livstid	Fängelse från 5 år till livstid	Fängelse 8–21 år	Fängelse från 5 år till livstid
Straffskala för dråp	Fängelse 6–10 år	Fängelse i minst 8 år ⁴⁷			
Längsta tidsbestämda fängelsestraff	18 år	12 år	16 år	30 år (vissa brott i 16 kap.)	16 år
Tidigast villkorlig frigivning vid straff enligt ovanstående rad	Efter 12 år	Efter 6 år	Efter 8 år	Efter 15 år	Efter 8 år
Längsta tidsbestämda fängelsestraff vid flerfaldig brottslighet och återfall	18 år	15 år	20 år	21 år ⁴⁸	16 år

⁴⁷ För dråp under förmildrande omständigheter är straffskalan fängelse 4–10 år, se avsnitt 4.1.

⁴⁸ Jfr dock ovan i tabellen beträffande vissa brott i 16 kap., se även avsnitt 4.3.

Tidigast villkorlig frigivning vid straff enligt ovanstående rad	Efter 12 år	Efter 7 år och 6 mån	Efter 10 år	Efter 10 år och 6 mån	Efter 8 år
Tillämpar livstidsstraff	Ja	Ja	Ja	Nej	Ja ⁴⁹
Tidigast frigivning vid livstidsstraff	Efter 12 år ⁵⁰	Efter 12 år	Efter 12 år	–	–

⁴⁹ Någon lagakraftvunnen dom på livstids fängelse har inte förekommit sedan nuvarande strafflagstiftnings tillkomst.

⁵⁰ Avser straff som omvandlats enligt omvandlingslagen, se avsnitt 3.5.2.

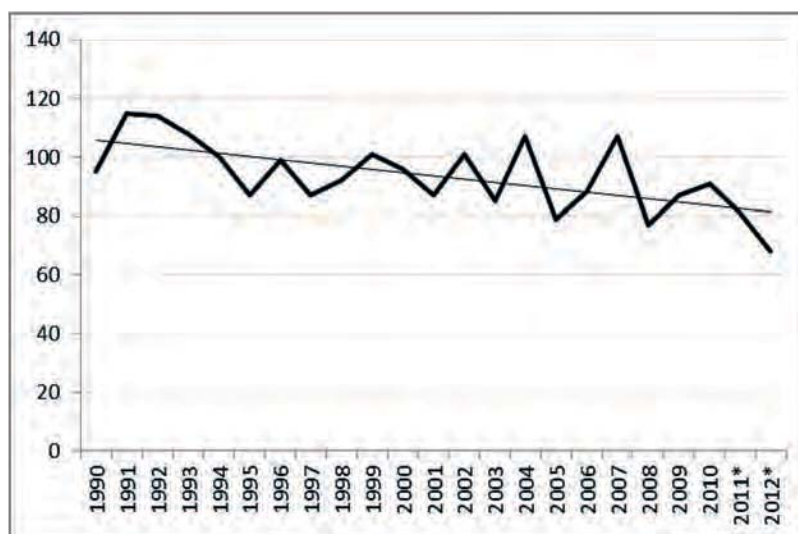
5 Statistiska uppgifter om dödligt våld och praxis avseende mord

5.1 Förekomsten av dödligt våld

Uppgifterna om antalet fall av dödligt våld i detta avsnitt är hämtade från de specialstudier som Brottsförebyggande rådet (Brå) gör löpande utifrån den officiella kriminalstatistiken. Med begreppet "dödligt våld" avses gärningar som rubriceras som mord, dråp, barnadråp och misshandel eller grov misshandel i kombination med vållande till annans död av normalgraden eller vållande till annans död, grovt brott.

Under perioden 1990–2012 föll i genomsnitt 94 personer per år offer för dödligt våld i Sverige. Trenden är minskande. Det genomsnittliga antalet fall av dödligt våld under åren 1990–1994 var 106 per år, medan genomsnittet under åren 1995–1999, 2000–2004 och 2005–2010 var 93, 95 respektive 88 fall per år. Även under de senaste två åren har trenden varit nedåtgående. Enligt preliminära uppgifter var antalet fall år 2011 81 och år 2012 68.

Figur 1. Antal fall av dödligt våld 1990–2012

* Preliminära uppgifter.

5.2 Utvecklingen i rättspraxis

Detta avsnitt innehåller statistikuppgifter om lagföring och straff för mord, särskilt framtagna av Brå. Siffrorna gäller fullbordade brott och avser utgången i den högsta instans som har prövat målet. Redovisningen har gjorts utifrån vilket år brottet begicks.

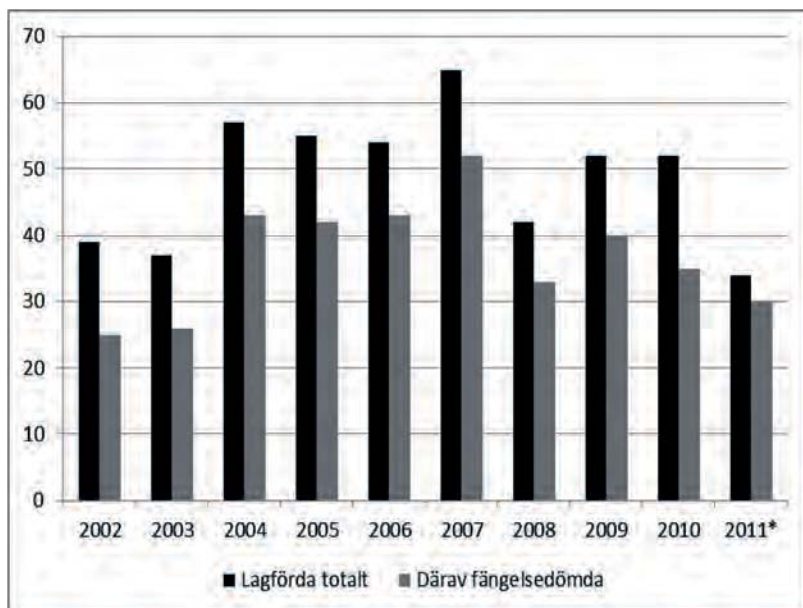
5.2.1 Lagföring för mord

Antalet lagförda för mord begångna under perioden 2002–2011 var i genomsnitt 49 personer per år. Av dessa dömdes i genomsnitt 37 personer till fängelse (på viss tid eller på livstid). Övriga påföljder avser överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller sluten ungdomsvård och utgör alltså skillnaden mellan de två staplarna i

figur 2 nedan. Siffrorna avser antalet lagförda personer och kan således omfatta mer än ett mord.

Eftersom det handlar om relativt få fall totalt – mellan drygt 30 och drygt 60 lagförda per år – finns det naturliga slumpmässiga variationer mellan åren. Någon trend i endera riktningen kan inte urskiljas. Den preliminära uppgiften för år 2011, 34 lagförda, är emellertid den lägsta under hela perioden. För detta år är andelen fängelsedömda som störst, 30 av 34 personer.

Figur 2. Antal lagförda för mord begångna 2002–2011

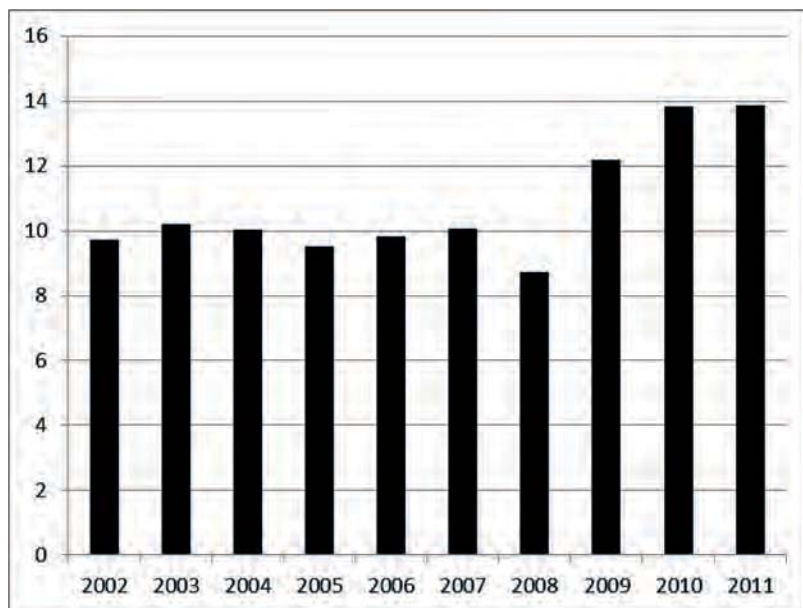
* Preliminära uppgifter.

5.2.2 Straff för mord

Fängelse på viss tid

Den 1 juli 2009 ändrades straffskalan för mord från fängelse i tio år eller på livstid till fängelse på viss tid, lägst tio och högst 18 år, eller på livstid. Eftersom lagändringen innebar en möjlighet att döma ut betydligt längre tidsbestämda straff, var det förutsatt dels att genomsnittstiderna för de tidsbestämda straffen skulle öka, dels att tidsbestämda straff skulle dömas ut i ett antal fall där påföljden enligt tidigare praxis skulle ha bestämts till fängelse på livstid. Innan lagstiftningen trädde i kraft låg de tidsbestämda straffen på runt tio år. Att det i figur 3 nedan förekommer lägre straff än fängelse i tio år beror på att det finns möjlighet att gå under straffminimum om den dömda var under 21 år när brottet begicks eller om det föreligger förmildrande omständigheter eller s.k. billighetsskäl. Åren efter ikraftträdandet, 2010 och 2011, låg de tidsbestämda straffen på i genomsnitt 13 år och 8 månader.

Figur 3. Genomsnittligt utdömda fängelsestider för tidsbestämnda fängelsestraff avseende mord begångna 2002–2011

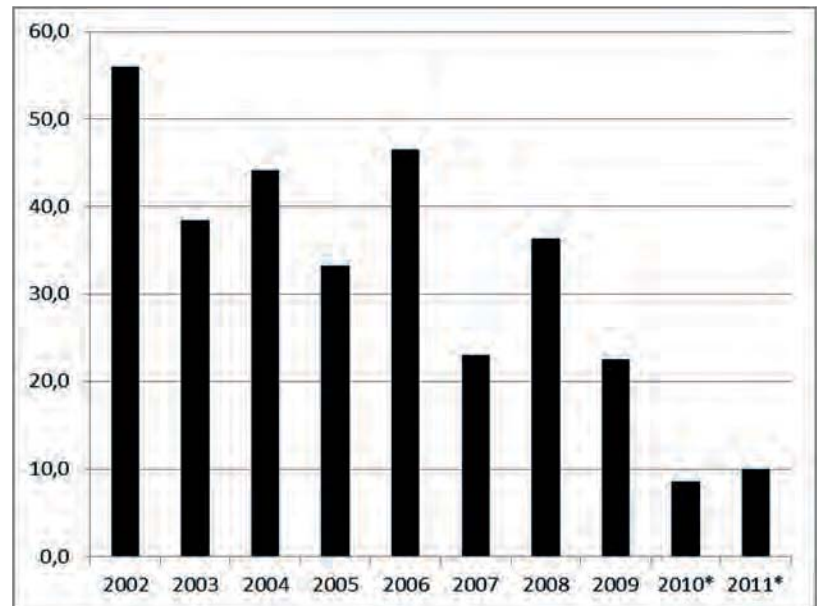
Fängelse på livstid

För mord begångna 2002–2011 som ledde till fängelse har andelen livstidsdömda sjunkit. För brott begångna till och med år 2006 dömdes knappt 44 procent till fängelse på livstid. Åren 2007, 2008 och 2009 minskade andelen till omkring 23, 36 respektive 23 procent. Detta torde vara en konsekvens av Högsta domstolens dom från 2007, där det uttalas att livstidsstraffet bör förbehållas de allvarligaste fallen av mord.⁵¹ Åren 2010 och 2011, dvs. efter lagändringen den 1 juli 2009 som innebar att straffmaximum för det tidsbestämnda fängelsestraffet höjdes till 18 år,

⁵¹ NJA 2007 s. 194, se avsnitt 3.4.2.

skedde ytterligare en minskning i andelen livstidsdömda. Dessa år dömdes omkring var tionde fängelsedömd till livstids fängelse, vilket i faktiska antal innebär cirka tre personer per år.

Figur 4. Andel av fängelsedömda för mord begångna 2002–2011 som dömts till fängelse på livstid

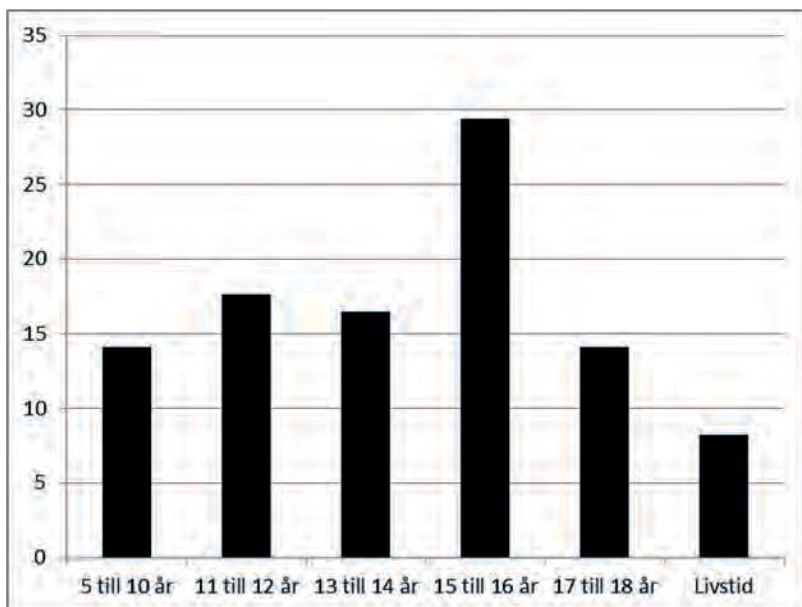

* Sammanslagna uppgifter för 2010 och 2011 har använts för att uppskatta värdena för dessa år.

Fördelningen av utdömda straff

Av de totalt 85 personer som dömdes till fängelse (på viss tid eller på livstid) för mord begångna från halvårskiftet 2009 till och med år 2011, fick knappt 52 procent fängelse i mellan 15 och 18 år eller på livstid. Inom denna grupp var andelen som dömdes till fängelse i 15 eller 16 år störst, drygt 29 procent. Andelen livstidsdömda var lägst med drygt åtta procent.

Figur 5. Utdömda fängelsestider för mord begångna från och med den 1 juli 2009 till och med 2011 (andel av fängelse-dömda)

6 Allmänna utgångspunkter

6.1 Synen på allvarliga våldsbrott har förändrats

Synen på hur allvarlig en brottstyp är kan förändras över tid till följd av samhällets utveckling. Om synen förändras mer varaktigt kan det utgöra skäl för att ändra strafflagstiftningen. Regeringen har i tidigare sammanhang framhållit att flera förändringar skett i samhället över längre tid som inneburit att synen på allvarliga former av avsiktliga angrepp på enskildas fysiska integritet är strängare i dag än tidigare. Exempelvis finns det numera en större medvetenhet om att sådana angrepp drabbar målsäganden inte bara fysiskt utan även leder till psykiska påfrestningar. Det har också i större utsträckning uppmärksammats att offrets omgivning påverkas av brottsligheten liksom att de allvarliga våldsbrotten skapar rädsla och kan verka begränsande för en vidare krets av människor. Denna utveckling har medfört att de allvarliga våldsbrotten anses utgöra ett större hot mot enskilda än tidigare.

Under de senaste åren har regeringen genomfört flera reformer som återspeglar denna skärpta syn på allvarliga våldsbrott. Bland dessa kan särskilt framhållas ändringen av straffskalan för mord och straffmättningsreformen avseende allvarliga våldsbrott som genomfördes år 2009 respektive 2010 (se avsnitt 3.3.2 och 3.4.1). Preskriptionen för bl.a. mord och dråp har också avskaffats.⁵² Det kan även nämnas att regeringen i mars 2013 tillsatte en utredning med uppdrag att överväga och föreslå ändringar av straffskalorna för grov misshandel, rån, grovt rån, grov utpress-

⁵² Prop. 2009/10:50.

ning och andra allvarliga våldsbrott där det behövs. Syftet ska vara att åstadkomma en höjd straffnivå för dessa brott.⁵³

Reformen avseende straffet för mord innebar att straffskalan för bl.a. detta brott ändrades från fängelse i tio år eller på livstid till fängelse på viss tid, lägst tio och högst 18 år, eller på livstid. Tidigare kunde omständigheter i fråga om brottets allvar påverka straffvärdet i skärpande riktning först om de medförde att domstolen ansåg att straffet borde bestämmas till fängelse på livstid. Detta innebar att om domstolen fann att sådana omständigheter visserligen förelegat i det enskilda fallet men brottet ändå inte hörde till de allvarligaste fallen av mord, fanns det inte något annat påföljdsalternativ än tio års fängelse. Genom den utvidgade möjligheten att döma till ett tidsbestämt straff har det alltså skapats ett utrymme för en mer nyanserad straffmätning för mord. Straffnivån för det tidsbestämda straffet har också höjts.

6.2 Straffnivån för mord bör höjas

Även om straffskalan för mord har förändrats gäller fortfarande att påföljden i regel inte bör vara fängelse på livstid. Det straffet är således förbehållet de allvarligaste fallen, dvs. de undantagsfall då ett tidsbestämt straff på 18 år inte är tillräckligt.⁵⁴ Som exempel på situationer i vilka fängelse på livstid kan väljas anges i motiven när domstolen ska bestämma ett gemensamt straff för flera mord eller ett mord och annan allvarlig brottslighet eller när den tilltalade tidigare har dömts för särskilt allvarlig brottslighet. Det har inte uttryckligen angetts några typexempel på omständigheter hänförliga till själva gärningen som bör tala för ett livstidsstraff. Den uppräkningslista som finns är emellertid inte uttömmande utan bedömningen av straffvärdet ska, precis som vid andra brott, göras utifrån samtliga relevanta omständigheter i det enskilda fallet. Även med detta sagt finns det anledning att tro att

⁵³ Dir. 2013:30.

⁵⁴ Se NJA 2007 s. 194, Högsta domstolens dom den 28 maj 2013 i mål B 5613-12 och prop. 2008/09:118 s. 43.

tillämpningen i praxis av livstidsstraffet har blivit något snävare än vad förarbetena ger uttryck för (se Åklagarmyndighetens RättsPM 2011:6 s. 5 f. samt avsnitt 3.4.2 och 5.2.2).

Frågan är alltså om den strängare synen på allvarliga våldsbrott tillräckligt återspeglas i de lagstiftningsåtgärder som hittills har genomförts och i domstolarnas praxis avseende mord, eller om straffet bör skärpas ytterligare.

Av avsnitt 5.1 framgår att antalet fall av dödligt våld i Sverige minskar. Det kan därför hävdas att brottsutvecklingen när det gäller sådant våld inte talar för att straffnivån för mord bör höjas. Det kan vidare ifrågasättas om en skärpning kan motiveras utifrån att den skulle kunna fylla en direkt brottsförebyggande funktion, dvs. att den skulle verka avskräckande för en potentiell gärningsman eller att återfall i liknande brott minskar genom en längre tids verkställighet i anstalt för dem som döms för mord.

För en skärpning talar dock det faktum att livstidsstraffet kommit att användas i en ytterst begränsad utsträckning, eftersom denna utveckling får anses mindre väl stämma överens med den strängare synen på allvarliga våldsbrott. Som redovisats i avsnitt 5.2.2 har andelen livstidsstraff minskat och uppgår sedan ändringen av straffskalan år 2009 till mindre än tio procent av alla fängelsedömda för mord. I faktiska tal innebär det cirka tre personer per år. Mord utgör ett angrepp på den mest grundläggande av alla rättigheter, nämligen rätten till liv. Att beröva någon livet får anses vara den mest klandervärda handling som någon kan utföra. Mord är alltså det grövsta av de allvarliga våldsbrotten. Med hänsyn till det görs bedömningen att samhällets reaktion – där livstidsstraffet fyller en viktig funktion som det yttersta fördömandet – inte fullt ut återspeglar allvaret i brottsligheten. Vidare är det inte uteslutet att ett skärpt straff för mord skulle kunna ge vissa indirekta preventiva effekter genom att det markerar samhällets avståndstagande från allvarliga våldsbrott och på så sätt bekräftar och ytterligare förstärker en negativ attityd till sådan brottslighet.

Detta leder till bedömningen att den minskade acceptansen i samhället för allvarliga våldsbrott inte tillräckligt återspeglas i

vidtagna lagstiftningsåtgärder och i domstolarnas praxis avseende mord. Det bör därför göras ytterligare skärpningar. Dessa bör ta sikte på de fall av mord som har ett mycket högt straffvärde men som ändå leder till ett tidsbestämt straff, i syfte att den skärpta synen på allvarliga våldsbrott ska få ett tydligare genomslag när det gäller straffet för mord.

Med detta som utgångspunkt finns det flera frågor att ta ställning till. Den första är på vilket sätt ett skärpt straff för mord kan åstadkommas. Denna fråga behandlas i avsnitt 7.1. Därefter redovisas olika alternativ till lagteknisk lösning och vad den valda lösningen innebär, se avsnitt 7.2. Slutligen måste ställning tas till om det finns andra brott än mord som bör omfattas av en höjd straffnivå. Den frågeställningen behandlas i avsnitt 7.3.

7 Överväganden och förslag

7.1 Mord bör i betydligt större utsträckning leda till fängelse på livstid

Bedömning: Straffet för mord skärps genom att fängelse på livstid bör kunna komma i fråga i betydligt större utsträckning än tidigare.

Skälen för bedömningen: Utgångspunkten för övervägandena och förslagen i denna promemoria är att straffet för mord bör skärpas. I detta avsnitt redogörs för hur det bör ske.

Som redovisats i avsnitt 6.1 har den förändrade synen på allvarliga våldsbrott redan fått genomslag när det gäller det tidsbestämda straffet för mord genom den reform som genomfördes 2009. Några ytterligare ändringar i straffskalan för det tidsbestämda straffet bör inte göras. I stället bör en förändring ta sikte på fördelningen inom befintlig straffskala. Som tidigare redogjorts för bör reformen avse de fall av mord som har ett mycket högt straffvärde men som i dag ändå leder till ett tidsbestämt straff. Det är beträffande sådan brottslighet som det finns ett behov av att ännu tydligare markera samhällets avståndstagande. Det steg som nu bör prövas för att åstadkomma en höjd straffnivå för mord är därför att skapa en ordning enligt vilken livstids fängelse bör kunna komma i fråga i betydligt större utsträckning än tidigare.

Livstidsstraffet är, i sig, inte okontroversiellt. Det har riktats principiella invändningar mot det. Straffnivåutredningen redovi-

sade i sitt delbetänkande Straffskalan för mord, dessa på följande sätt.⁵⁵ Eftersom livstidsstraffet nästan undantagslöst omvandlas till ett tidsbestämt fängelsestraff skiljer sig straffets verkliga innehåll kraftigt från vad det utger sig för att vara. Såväl livstidsstraffets symbolvärde som tilltron till straffsystemet kan undergrävas av denna dubbeltydighet. – Det finns inte någon möjlighet till straffmätning inom ramen för ett livstidsstraff när ett sådant döms ut. Det är alltså inte möjligt att beakta ytterligare försvårande omständigheter när väl den nivå har nåtts som anses motivera att döma till fängelse på livstid. Detta innebär att om livstids fängelse döms ut i stor omfattning och för brott med varierande straffvärde, kommer naturligen livstidsstraffet att i stränghet anses svara mot de minst allvarliga av de gärningar för vilket det används. I den mån det sedan skulle förekomma fall med ett avsevärt högre straffvärde än dessa – t.ex. för att ett flertal personer har berövats livet – skulle det inte finnas möjlighet för domstolarna att ge uttryck för detta genom att döma ut ett strängare straff. Livstidsstraffets symbolfunktion skulle i så fall delvis ha gått förlorad. Därmed skulle samhället också ha avhänt sig möjligheten att på ett adekvat sätt reagera på den allvarligaste brottslighet som kan förekomma. – Omvandlingen av livstidsstraffet till ett tidsbestämt straff sker sedan lång tid har förflutit från den ursprungliga domen. Trots detta ska hänsyn tas till brottslighetens straffvärde. Prövningen sker då på ett begränsat material. Denna ordning kan ifrågasättas från ett rättssäkerhetsperspektiv. – Principerna för omvandling av fängelse på livstid till ett tidsbestämt straff kan ändras över tiden. Detta innebär att den domstol som dömer ut ett livstidsstraff har svårt att överblicka påföljdens egentliga innehåll. – Verkställigheten av det innebär nackdelar för Kriminalvården. Eftersom tidpunkten för frigivning inte är känd är det svårt att planera verkställigheten på ett sätt som främjar den intagnes anpassning till ett liv i frihet, vilket är Kriminalvårdens uppgift. – Ovissheten om vid vilken

⁵⁵ SOU 2007:90 s. 139 och 142.

tidpunkt frigivning ska komma att ske är mycket påfrestande för den intagne. Livstidsstraffet kan därför anses som inhumant.

Trots de invändningar som alltså kan riktas mot livstidsstraffet som sådant, finns det skäl som starkt talar för att användningen av det bör utökas. De principiella skäl som kan anföras mot livstids fängelse gör sig också mindre starkt gällande om livstidsstraffet förbehålls de fall av mord som har ett mycket högt straffvärde. Som tidigare anförts är rätten till liv den mest grundläggande av alla rättigheter. Eftersom mord är det grövsta av de allvarliga våldsbrotten bör det regelmässigt leda till lagens strängaste straff. Genom att döma ut livstids fängelse för mord i betydligt större omfattning skulle samhällets definitiva avståndstagande från detta brott på ett tydligt sätt markeras. En sådan ordning skulle också tillgodose principen om s.k. relativ proportionalitet, dvs. att ett brott förtjänar en strängare (eller mildare) reaktion i förhållande till andra brott. Av proportionalitetsprincipen följer generellt att straffen för olika brott bör stå i proportion till hur förkastligt respektive brott kan betraktas. Detta innebär att straffnivån efter hand måste anpassas till förändringarna av värderingarna i samhället. Slutligen skulle en effekt av en ökad användning av livstidsstraffet vara att det vid tidsbestämningen av straffet är möjligt att ta hänsyn till risken för att den intagne återfaller i allvarligt brottslighet om han eller hon frigges. Livstidsstraffet kan därför i större utsträckning än ett tidsbestämt straff anses vara ägnat att tillgodose samhällsskyddet.

Regeringen har förhållandevis nyligen i lagstiftningsärendet avseende ändringen av straffskalan för mord avfärdat en ordning där fängelse på livstid skulle vara normalpåföljden. Bedömningen måste dock ses mot följande bakgrund. Straffskalan för mord var tidigare fängelse i tio år eller på livstid. Det innebar att domstolen endast kunde välja mellan ett tidsbestämt straff på fängelse i tio år eller ett livstidsstraff. Den utredning som låg till grund för 2009 års reform tog som ett alternativ för att åstadkomma en höjd straffnivå för mord upp möjligheten att låta livstidsstraffet vara normalpåföljden. För en sådan ordning ansågs främst tala att livstidsstraffet innebär en stark markering av samhällets av-

ståndstagande. Regeringen gjorde emellertid bedömningen att detta skulle innebära att det även i fortsättningen skulle vara stora skillnader i verkställighetstid mellan de straff som domstolen kan välja mellan och att det inte skulle bli möjligt med en mer nyanserad straffmätning. Sedan nämnda reform genomförts, och en differentierad straffskala med förutsättningar att döma ut ett längre tidsbestämt straff införts, har detta argument inte längre giltighet. Tvärtom kan ställningstagandet då – att höja det tidsbestämda maximistraffet till fängelse i 18 år – sägas ha skapat förutsättningar att nu ta steget att utvidga möjligheten att använda livstidsstraffet på så sätt att det kan sägas utgöra en slags normalpåföljd.

Den sammantagna bedömningen är därför att straffnivån för mord bör höjas genom att det skapas en ordning enligt vilken livstids fängelse bör kunna komma i fråga i betydligt större utsträckning än tidigare.

7.2 Straffet för mord

Bedömning och förslag: Försvårande omständigheter bör tala för livstids fängelse och i regel leda till att ett livstidsstraff döms ut. För mord döms till fängelse på livstid eller på viss tid, lägst tio och högst 18 år.

Skälen för bedömningen och förslaget

Försvårande omständigheter bör i regel leda till livstids fängelse

Syftet med reformen är att den skärpta synen på de allvarliga våldsbrotten ska få ett tydligare genomslag när det gäller straffet för mord. Som angetts ovan bör en ändring avse de fall av mord som har ett mycket högt straffvärde men som utifrån nu gällande lagstiftning och rättspraxis ändå leder till ett tidsbestämt straff.

Frågan är då vilka fall som är så allvarliga att de i stället för ett tidsbestämt straff bör ge fängelse på livstid.

Utgångspunkten vid bedömningen av straffvärdet för ett mord som inrymmer varken förmildrande eller försvårande omständigheter är fängelse i 14 år.⁵⁶ Av praxis följer att den övre delen av den tidsbestämda straffskalan tillämpas i de fall omständigheterna sammantaget är försvårande, se avsnitt 3.4.2. Det är för dessa fall av uppsåtligt dödande som det finns ett behov av att skärpa straffet.

Förhållanden som tidigare i princip endast beaktats i skärpande riktning vid straffmätningen av det tidsbestämda straffet bör därför i stället tala för att ett livstidsstraff döms ut. Mord bör alltså i regel bestraffas med fängelse på livstid om det föreligger försvårande omständigheter.

Vilka försvårande omständigheter bör tala för ett livstidsstraff?

För att kunna avgöra vilka försvårande omständigheter som bör tala för livstids fängelse är det nödvändigt att se vilka faktorer som i dag är av betydelse för bedömningen. Mot bakgrund av vad som anförts ovan är det fall i dels spannet fängelse i 15–18 år, dels kategorin fängelse på livstid som är av intresse.

Den differentierade tidsbestämda straffskalan för mord – fängelse lägst tio och högst 18 år – infördes den 1 juli 2009. I Åklagarmyndighetens RättsPM 2011:6 finns refererat av domar meddelade mellan detta datum och den 23 juni 2011, medan Justitiedepartementet har tagit del av domar för tiden därefter (se avsnitt 3.4.2 och bilagan). Det är således detta material som utgör underlag för bedömningen av vilka omständigheter som bör vara relevanta.

Vid bestämmande av straffets längd ska domstolen göra en helhetsbedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet och också beakta att dessa kan föreligga i olika grad. Det

⁵⁶ Högsta domstolens dom den 28 maj 2013 i mål B 5613-12.

går utifrån referaten och domarna därför inte alltid att med säkerhet säga vilka förhållanden som varit avgörande för att ett visst antal fängelseår alternativt livstids fängelse har valts. Några omständigheter återkommer dock och förefaller således vara särskilt viktiga.

Bland fallen som har lett till *fängelse i 15–18 år* återfinns åtskilliga av de faktorer med anknytning till själva gärningen som i förarbetena anges som exempel på omständigheter att beakta i skärpande riktning.⁵⁷ Dessa är att

- brottet har föregåtts av noggrann planering eller har präglats av särskild förslagenhet,
- gärningen har varit särskilt hänsynslös genom att den har medfört ett svårt lidande för brottsoffret,
- brottet har riktat sig mot en närstående, och
- brottsoffret har befunnit sig i en skyddslös ställning.

Förekomsten av sådana omständigheter bör därför tala för att straffvärdet är så högt att påföljden ska bestämmas till fängelse på livstid. När det gäller förhållandet att brottet har planerats förekommer detta i materialet både som en försvårande omständighet och som något den tilltalade – i avsaknad av omständigheten – förefaller ha fått ”räknas till godo”. Att ett brott *inte* har föregåtts av planering torde dock endast undantagsvis kunna åberopas i mildrande riktning. Det finns gärningar som begås i ett sådant sammanhang att någon mer ingående planering, t.ex. i form av anskaffande av vapen eller kartläggning av offrets vanor, inte krävs. Så kan det exempelvis vara när en familjemedlem dödas i det gemensamma hemmet.

I referaten och domarna från tidsspannet fängelse i 15–18 år anges även flera försvårande omständigheter som inte uttryckligen nämns i förarbetena. Följande faktorer torde emellertid kunna inrymmas i den mer generella skrivningen ”att gärningen har varit särskilt hänsynslös genom att den har medfört ett svårt

⁵⁷ Prop. 2008/09:118 s. 43.

lidande för brottsoffret” och bör alltså tala för ett livstidsstraff, nämligen att våldet varit kraftigt, att offret tillfogats omfattande eller allvarliga skador, att offret upplevt svår smärta, att gärningen haft karaktär av avrättning och att förloppet varit utdraget. Hit bör även den relativt ofta åberopade omständigheten höra att offret känt stark dödsångest. I referaten och domarna används i dessa sammanhang, vid sidan av att gärningen präglats av särskild hänsynslöshet, även uttryck som brutalitet, grymhet och råhet.

Vidare har i flera fall åberopats (utan att det finns någon uttrycklig motsvarighet i förarbetena) att

- brottet har utförts i offrets hem,
- mordet har begåtts i samband med brott i vinningssyfte (se även nedan om flerfaldig brottslighet), och
- gärningsmännen har varit i numerärt överläge.

Också dessa omständigheter bör alltså tala för att mordet ska bestraffas med livstids fängelse. Inte sällan har anförts att gärningsmannen haft tillfälle och möjlighet att besinna sig och avbryta angreppet. Denna omständighet kan emellertid sägas föreligga i de flesta fall och bör därför inte utgöra en faktor att beakta i skärpande riktning.

När det gäller *livstidsfallen* lämnas i förarbetena, som nämnts tidigare, inte uttryckligen några exempel på omständigheter hänförliga till själva gärningen som bör tala för ett livstidsstraff. Däremot anges att fängelse på livstid kan väljas t.ex. när

- domstolen ska bestämma ett gemensamt straff för flera mord eller ett mord och annan allvarlig brottslighet, eller
- den tilltalade tidigare har dömts för särskilt allvarlig brottslighet.

Dessa förhållanden återfinns även i de genomgångna fallen som avser fängelse på livstid och talar alltså, alltjämt, för detta straff.

Vidare har i referaten och domarna gällande mord med ett straffvärde på livstids fängelse några av de omständigheter som anges i förarbetena och som i allmänhet bör tala i skärpande riktning åberopats, nämligen att

- brottet har syftat till att främja eller dölja annan brottslighet,
- brottet har inneburit ett angrepp på någon i dennes tjänsteutövning, och
- brottet har förövats inför ögonen på närstående till offret, t.ex. offrets barn.

Även sådana omständigheter bör därför tala för ett livstidsstraff.

Oavsett om det är fråga om omständigheter knutna till själva gärningen eller om återfall eller flerfaldig brottslighet måste det alltid göras en bedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet. De förhållanden som nämnts ovan är endast exempel. Det kan alltså finnas andra faktorer som medför att straffvärdet är så högt att fängelse på livstid bör dömas ut. Att det ska göras en helhetsbedömning av alla relevanta omständigheter innebär naturligtvis samtidigt att straffvärdet kan vara sådant att ett tidsbestämt straff ska väljas, trots att det finns faktorer som talar i skärpande riktning. Så kan t.ex. vara fallet om det samtidigt föreligger förmildrande omständigheter av viss styrka.⁵⁸

Alternativ till lagteknisk lösning

Reformen innebär att mord i regel bör bestraffas med livstids fängelse om det föreligger försvårande omständigheter. Under senare år har drygt hälften av de som bestraffats med fängelse för mord dömts till fängelse i 15 år eller mer (se avsnitt 5.2.2). En ordning som tar sikte på dessa fall kan alltså sägas uttrycka ett slags normalstraff.

⁵⁸ För omständigheter i mildrande riktning, se prop. 2008/09:118 s. 43.

Det finns flera tänkbara sätt att låta detta komma till uttryck i lagstiftningen. Nedan redovisas tre alternativ till lagteknisk lösning.

Alternativ 1 – en särskild straffskala för brott som är mindre grovt

En lösning skulle kunna vara att ange under vilka förutsättningar livstidsstraffet *inte* ska tillämpas och på så sätt visa att detta straff ska väljas i övriga fall. Det skulle kunna ske genom en gradindelning av mord, med införande av ett mindre grovt brott, och angivande i lagtexten av exempel på omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om ett tidsbestämt straff ska dömas ut. Lagtexten skulle då kunna se ut på följande sätt.

Den som berövar annan livet, döms för *mord* till fängelse på livstid. Är brottet mindre grovt, döms till fängelse i lägst tio och högst arton år. Vid bedömning av om brottet är mindre grovt ska särskilt beaktas om [...].

Detta alternativ, med en gradindelning av brottet, innebär att uppsåtligt dödande delas in i tre nivåer – dråp, mord som är mindre grovt och mord. Det skulle innebära att man inom tillämpningsområdet för mord skiljer ut en mindre allvarlig form av brottet. Uppsåtligt dödande under förmildrande omständigheter utgör emellertid redan dråp. Överskådliga effekter för gränsdragningen mellan dråp och mord skulle därför kunna uppstå. Särskilt svårt är det att överblicka vilka konsekvenser det skulle få för den praxis som klargör denna gränsdragning och som har utvecklats under lång tid. Detta talar mot en sådan indelning.

Denna lösning skulle även innebära att uppsåtligt dödande som är mindre grovt skulle ha en straffskala som sträcker sig från 10 till 18 år, alternativt 6 till 18 år sett även till straffskalan för dråp. Livstidsstraffet å andra sidan skulle användas både för fall som inrymmer varken förmildrande eller försvårande omständigheter och när det föreligger försvårande omständigheter. En

sådan ordning bedöms som olämplig utifrån proportionalitetsskäl (se avsnitt 3.4.1).

Vidare torde straffskalans utformning med endast ett alternativ för mord som inte bedöms som mindre grovt – livstids fängelse – begränsa förutsättningarna för att beakta s.k. billighetsskäl enligt 29 kap. 5 § brottsbalken vid straffmätningen av mordet. En sådan utformning skulle också kunna ifrågasättas utifrån regleringen avseende straffmaximum för unga på så sätt att det som enda alternativ föreskrivs ett straff till vilket unga inte kan dömas.

Därtill går det inte att bortse från det mindre lämpliga i att beteckna ett brott som mindre grovt när det är fråga om att kunna döma ut ett så strängt straff som 18 års fängelse.

När det i en enskild straffbestämmelse ges exempel på vilken typ av omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av en viss gärning, är detta inte annat än just exempel. Det finns dock en risk för att uppräkningslistan uppfattas som uttömmande eller i vart fall att de omnämnda faktorerna ges ett företräde framför andra på ett sätt som inte är avsett. Vilka omständigheter som tas med i en exemplifiering får därmed stor betydelse. Som framgår av avsnitt 3.4.2 är de faktorer som domstolarna tillmätt vikt vid straffmätningen av mord många och av vitt skilda slag. Vissa har med den åtalade gärningen att göra och är kopplade till det som inträffat före, under eller efter utförandet av mordet. Andra omständigheter har snarare med förhållanden som återfall eller flerfaldig brottslighet att göra. Att välja ut och i lagtext sammanfatta de mest centrala låter sig svårligen göras och är därför mindre lämpligt. Det nu anförda talar således mot en lösning av detta slag.

En variant på nämnda alternativ skulle kunna vara att föreskriva ett tidsbestämt straff om brottet är mindre grovt men utan att i lagtexten ange särskilda s.k. kvalifikationsgrunder. En sådan lösning skulle kunna se ut så här.

Den som berövar annan livet, döms för *mord* till fängelse på livstid. Är brottet mindre grovt, döms till fängelse i lägst tio och högst arton år.

På detta sätt skulle den ovan redovisade problematiken som är kopplad till att uttryckligen ange särskilda s.k. kvalifikationsgrunder i lagtext undvikas. Däremot skulle övriga nackdelar kvarstå.

Alternativ 2 – en särskild straffskala för grovt brott

Ett annat alternativ kan vara en gradindelning, med införande av ett grovt brott, och angivande i lagtexten av exempel på omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om ett livstidsstraff ska dömas ut. Lagtexten skulle då kunna se ut på följande sätt.

Den som berövar annan livet, döms för *mord* till fängelse i lägst tio och högst arton år. Är brottet grovt, döms till fängelse på livstid. Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om [...].

På detta sätt görs det tydligt att mord under försvårande omständigheter ska bedömas som grovt och leda till livstids fängelse. För en sådan ordning talar även likheten med den finska lagstiftningen som innehåller ett grovt brott, mord, för vilket är föreskrivet endast fängelse på livstid (se avsnitt 4.1).

En motsvarande lösning övervägdes av Straffrättskommittén (SOU 1953:14, se även avsnitt 3.3.1) men avfärdades då av departementschefen. I kommitténs betänkande föreslogs att uppsåtligt dödande skulle betecknas som mord om brottet var att anse som grovt och då i regel leda till livstids fängelse, och annars betecknas som dråp. Förslaget innebar att det i lagtexten angavs exempel på omständigheter som särskilt skulle beaktas vid bedömningen av om brottet var grovt, t.ex. att gärningen ådagalade synnerlig förslagenhet eller grymhet. Departementschefen menade emellertid att mord, och inte dråp, borde tas upp som huvudstadgande och att det med denna konstruktion inte

var påkallat att i lagtexten ange exempel på omständigheter som borde leda till att brottet hänfördes till den grövre formen, dvs. mord. I linje med departementschefens resonemang görs bedömningen att det inte är lämpligt att det straff som är förutsett att väljas i flertalet fall uttrycks genom en konstruktion med ett grovt brott.

Vidare kan det, på motsvarande sätt som under alternativ 1, ifrågasättas om det finns ett behov av en indelning av uppsåtligt dödande i tre nivåer. Här skulle det innebära dråp, mord och mord, grovt brott.

Under alternativ 1 har även beskrivits vilka nackdelar en straffskala som innehåller endast livstids fängelse kan ha utifrån dels möjligheten att beakta s.k. billighetsskäl enligt 29 kap. 5 § brottsbalken, dels regleringen avseende straffmaximum för unga. Motsvarande resonemang gör sig gällande här, eftersom det som enda alternativ för grovt brott skulle förskrivas fängelse på livstid.

Slutligen har under alternativ 1 redogjorts för de problem som är förenade med att i lagtext ge exempel på särskilda s.k. kvalifikationsgrunder. Visserligen kan det, när det är fråga om att avgöra om ett brott är grovt, av legalitetsskäl finnas särskild anledning att uttryckligen ange sådana omständigheter. Bedömningen görs dock att samma argument som ovan talar mot att ange sådana här, nämligen att det är vanskligt att göra ett urval av relevanta förhållanden som dessutom skulle riskera att framstå som en uttömmande uppräkningslista.

En variant av ovanstående skulle kunna vara att föreskriva livstidsstraff om brottet är grovt men utan att i lagtexten ange omständigheter som särskilt ska beaktas vid den bedömningen. En sådan lösning skulle kunna se ut så här.

Den som berövar annan livet, döms för *mord* till fängelse i lägst tio och högst arton år. Är brottet grovt, döms till fängelse på livstid.

Härigenom skulle, på motsvarande sätt som under alternativ 1, den problematik som är kopplad till att uttryckligen ange sär-

skilda s.k. kvalifikationsgrunder undvikas. Däremot skulle övriga nackdelar kvarstå.

Alternativ 3 – en ändrad ordningsföljd i befintlig straffskala

En tredje möjlighet för att uppnå den önskade ordningen avseende livstidsstraffet är att ändra ordningsföljden i straffskalan så att fängelse på livstid nämns före den tidsbestämda straffskalan. Detta skulle markera att livstidsstraffet är ett slags normalstraff i den bemärkelsen att det förutses dömas ut i flertalet fall. Lagtexten skulle då kunna se ut på följande sätt.

Den som berövar annan livet, döms för *mord* till fängelse på livstid eller på viss tid, lägst tio och högst arton år.

Ett liknande förslag lämnades av Straffrättskommittén, nämligen att straffskalan för mord skulle vara fängelse på livstid eller i tio år, se avsnitt 3.3.1. I betänkandet framhölls att straffet i regel borde vara fängelse på livstid, vilket kommittén alltså får anses ha markerat genom den valda ordningsföljden.⁵⁹ I propositionen uttalas endast att påföljden för mord i överensstämmelse med kommitténs förslag borde sättas till fängelse i tio år eller på livstid.⁶⁰ I kommentaren till 3 kap. 1 § brottsbalken uppmärksammas att de två alternativen i lagtexten har angetts i motsatt ordning mot Straffrättskommitténs förslag vilket dock, förklaras det, inte ska tillskrivas någon avgörande betydelse. Anledningen uppges vara att brottsbalkens straffskalor inte preciserar några normalstraff, utan att påföljderna alltid anges i samma ordning med den lindrigaste påföljden först.⁶¹

Vad som anförs i brottsbalkskommentaren om straffskalor och normalstraff får i och för sig anses ha fog för sig. Straffrättskommitténs förslag och uttalande talar emellertid för att ordningsföljden mycket väl kan uttrycka vad som ska utgöra ett

⁵⁹ SOU 1953:14 s. 123.

⁶⁰ Prop. 1962:10 B s. 75.

⁶¹ Brottsbalken, en kommentar på internet, kommentaren till 3 kap. 1 §.

slags normalstraff. Det gäller allra helst när utformningen av straffskalan i en straffbestämmelse motiveras av sådana skäl.⁶²

Att en lösning enligt alternativ 3 är möjlig hänger även samman med hur straffskalan för mord är konstruerad. Genom att den innehåller två nivåer – ett tidsbestämt straff och livstidsstraff – går det att urskilja ett väl avgränsat högsta straff som kan nämnas först i straffskalan. Detta hade inte på samma sätt varit möjligt om straffskalan var ”linjär” och föreskrivit exempelvis fängelse i lägst sex och högst 18 år. I ett sådant fall vore det alltså inte lagtekniskt lämpligt att ge ett visst straff i den övre delen av straffskalan, t.ex. fängelse i 18 år, företräde.

Tidigare har angetts att bedömningen är att livstids fängelse bör dömas ut i betydligt större utsträckning än tidigare och att mord i regel bör bestraffas med livstids fängelse om det föreligger försvårande omständigheter. De fall som reformen tar sikte på motsvarar statistiskt sett majoriteten av alla fängelsedömda för mord. En sådan ordning uttrycker, som nämnts ovan, i denna bemärkelse ett slags normalstraff. Detta påverkar dock inte det förhållandet att det alltid ska göras en sammanvägd bedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet. Om det inte föreligger några omständigheter i skärpande riktning ska utgångspunkten alltså vara ett tidsbestämt straff.

Vilken lösning bör föreslås?

Alternativ 1 innebär en särskild straffskala för brott som är mindre grovt. Som framgått ovan finns det åtskilliga nackdelar kopplade till en sådan lösning. Framför allt bedöms ordningen vara otillfredsställande med avseende på förhållandet till straffbestämmelsen om dråp liksom av proportionalitetsskäl. Mot den bakgrunden och med hänsyn till vad som i övrigt anförts mot detta alternativ bör det inte väljas.

Valet står i stället mellan de två övriga alternativen. Alternativ 2, en särskild straffskala för grovt brott, kan visserligen väl anses återspegla vad som ska uppnås, nämligen att mord under försvå-

⁶² Jfr Lagrådets yttrande över ändringar i trafikbrottslagen, prop. 1993/94:44 s. 109 ff.

rande omständigheter som regel bör leda till ett livstidsstraff. En reglering av liknande slag finns också redan i Finland. Ordningen – utan angivande av s.k. kvalifikationsgrunder – kan dock inte anses ha sådana fördelar i tydlighetshänseende att den bör ha företräde av den anledningen. Det får vidare anses vara en betydande olägenhet att det straff som är förutsett att väljas i flertalet fall uttrycks genom en ”undantagsreglering” i form av ett grovt brott. I detta avseende är en omvänd ordning i befintlig straffskala, dvs. alternativ 3, en lämpligare lösning. Det var också ett sådant förslag som Straffrättskommittén lämnade när den uttalade att straffet för mord i regel borde vara fängelse på livstid. Denna lösning har inte heller de nackdelar som är förknippade med att ha endast livstids fängelse i straffskalan. Sammantaget bedöms därför detta alternativ vara mer lämpligt än alternativ 2.

Den lagtekniska lösning som föreslås är alltså alternativ 3. Det bör dock understrykas att den omkastade ordningen i 3 kap. 1 § brottsbalken inte innebär att det straff som nämns först i andra straffstadganden ska uppfattas som ett slags normalstraff för dessa brott. Någon effekt på andra brott är alltså inte avsedd.

Hur påverkas straffen i den nedre delen av straffskalan?

Som angetts ovan bör de försvårande omständigheter som tidigare talat för ett straffvärde i den övre delen av den tidsbestämda straffskalan (15–18 år), i linje med den skärpta synen på allvarliga våldsbrott, i stället tala för fängelse på livstid. En sådan förändrad användning av livstidsstraffet påverkar även tillämpningen av den nedre delen av straffskalan.

Av förarbetena till den senaste ändringen av straffskalan för mord framgår att syftet med utvidgningen bl.a. var att skapa utrymme för en mer nyanserad straffmätning och att domstolen bör använda hela straffskalan (se avsnitt 3.3.2). Att samtliga steg på straffskalan ska användas är även naturligt med tanke på att livstids fängelse är maximistraff. Den ökade tillämpningen av

livstidsstraffet för gärningar som tidigare lett till ett tidsbestämt straff i den övre delen av straffskalan innebär att de lägre straffen bör ”fördelas” över hela straffskalan. Denna effekt är också nödvändig för att undvika s.k. tröskeeffekter.

Högsta domstolen har i dom den 28 maj 2013, mål B 5613-12, beträffande straffvärdet uttalat att utgångspunkten för mord ska vara 14 års fängelse. Detta uttalande tar sikte på en gärning som innefattar varken förmildrande eller försvårande omständigheter. Även med den förändring som nu föreslås ska utgångspunkten vara ett tidsbestämt straff. Dock innebär den effekt som beskrivits ovan att en viss förskjutning uppåt kommer att ske.

7.3 Finns det andra brott som bör omfattas av reformen?

Bedömning och förslag: Reformen bör omfatta även terroristbrott som begås genom mord. Straffet för detta brott ska vara fängelse på livstid eller på viss tid, lägst tio och högst 18 år.

Skälen för bedömningen och förslaget

Terroristbrott som begås genom mord bör omfattas av reformen

Som redogjorts för i avsnitt 6.1 är synen på allvarliga former av avsiktliga angrepp på enskildas fysiska integritet strängare i dag än tidigare. Det bör därför göras ytterligare höjningar i straffnivån för de fall av mord som med dagens lagstiftning och rättspraxis inte leder till livstids fängelse, i syfte att denna skärpta syn ska få ett tydligare genomslag.

Frågan är om det finns andra brott än mord som av systematiska eller andra skäl bör omfattas av reformen. Med hänsyn till nämnda utgångspunkter, och till att straffnivån inte bör höjas i

andra fall än där det finns starka skäl för det, görs bedömningen att endast brott som innefattar uppsåtligt dödande bör komma i fråga. Dessa brott är, förutom mord,

- dråp (som anges i avsnitt 3.3.1 bortses i denna promemoria, när det talas om dråp, från möjligheten att bedöma en gärning som barnadrap),
- terroristbrott enligt 2 § jämförd med 3 § 1 och 2 terroristbrottslagen, dvs. terroristbrott som begås genom mord respektive dråp,
- folkrättsbrott, och
- folkmord.

En utgångspunkt vid bedömningen av om tillämpningsområdet för livstidsstraffet bör utvidgas avseende något eller några av dessa brott, är att straffskalan bör vara styrande eftersom den ger uttryck för hur allvarligt samhället ser på en viss brottstyp. I det enskilda fallet bestäms straffet sedan inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. Med hänsyn till principerna om proportionalitet och ekvivalens (se avsnitt 3.4.1) är det alltså rimligt att, vid en avgränsning av relevanta brott, utgå från vilket straff som är föreskrivet.

För att livstids fängelse ska kunna utgöra ett slags normalstraff måste brottet ha ett föreskrivet maximistraff om fängelse på livstid. Det innebär att *dråp* inte ska omfattas av reformen.

När det sedan gäller minimistraffet bör som utgångspunkt även detta ligga på samma nivå som mord, fängelse i lägst tio år. Det abstrakta straffvärdet, dvs. hur allvarlig en brottstyp anses vara i förhållande till andra brottstyper, kan annars sägas vara för lågt för att skapa en ordning enligt vilken livstids fängelse ska utgöra ett slags normalstraff. Straffet för *terroristbrott* är som huvudregel fängelse på viss tid, lägst fyra och högst 18 år, eller på livstid. För vissa av de gärningar som brottet kan begås genom, t.ex. mord och dråp, är bestämmelsens straffminimum dock lägre än vad som enligt brottsbalken är föreskrivet för gärningen. I 2 §

fjärde stycket terroristbrottslagen finns därför en uttrycklig bestämmelse som klargör att om det för gärningen är föreskrivet ett högre lägsta straff i brottsbalken, gäller vad som sägs där i fråga om lägsta straff. Det innebär att minimistrafvet för terroristbrott som begås genom mord är fängelse i lägst tio år och genom dråp fängelse i lägst sex år. Mot bakgrund av vad som anförts ovan om utgångspunkten i fråga om lägsta föreskrivna straff bör terroristbrott som begås genom mord, men däremot inte ett sådant brott som begås genom dråp, omfattas av reformen.

En särskild ställning intar de s.k. internationella brotten som innefattar uppsåtligt dödande. Straffet för *folkmord* är fängelse på viss tid, lägst fyra och högst 18 år, eller på livstid. För *folkrättsbrott*, grovt brott, döms till fängelse i högst 18 år eller på livstid. I ett utkast till lagrådsremiss om straffansvar för folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser, som har varit föremål för remittering⁶³, föreslås att lagen om straff för folkmord och bestämmelsen om folkrättsbrott upphävs och ersätts av nya bestämmelser om folkmord och krigsförbrytelser. Det föreslås även att ett nytt brott, brott mot mänskligheten, införs. Straffskalan för folkmord föreslås vara oförändrad. Samma straffskala (fängelse på viss tid, lägst fyra och högst 18 år, eller på livstid) föreslås för grov krigsförbrytelse och brott mot mänskligheten. Att straffskalorna är vida förklaras med att dessa brott kan begås genom vitt skilda gärningar.

Folkmord och folkrättsbrott, grovt brott, utgör brottslighet av ytterst allvarligt slag. Skälet för detta är inte i första hand att brottsligheten ofta begås genom i sig mycket allvarliga gärningar som t.ex. uppsåtligt dödande. Vad som utmärker brotten och ger dem en särställning är i stället det syfte och sammanhang i vilket de begås, t.ex. i syfte att helt eller delvis förintna en viss folkgrupp. Brottslighetens straffvärde är därigenom många gånger så högt att straffet bör bestämmas till livstids fängelse. Det är mot denna bakgrund mindre lämpligt att skilja ut en bland flera gär-

⁶³ Ju2002/7754/L5.

ningsformer genom vilka folkmord och folkrättsbrott, grovt brott, kan begås och föreskriva en särskild straffskala i de fall brottsligheten begås genom uppsåtligt dödande. Någon ändring bör därför inte göras beträffande folkmord och folkrättsbrott, grovt brott.

Sammanfattningsvis bör reformen, utöver mord, omfatta endast terroristbrott som begås genom mord.

Straffet för terroristbrott som begås genom mord

Straffet för terroristbrott som begås genom mord är fängelse på viss tid, lägst tio och högst 18 år, eller på livstid. Liksom för mord ska straffet i regel vara livstids fängelse om det föreligger försvårande omständigheter. Det föreskrivna straffet ska därför uppta livstidsstraffet först för att på så sätt markera att detta är utgångspunkt i den bemärkelse som angetts ovan.

Bestämmelsen i 2 § fjärde stycket terroristbrottslagen innehåller redan en reglering om förhållandet till bestämmelserna i brottsbalken. Det är därför lämpligt att göra den nödvändiga ändringen där. En ny andra mening bör alltså införas i fjärde stycket som innebär att om ett terroristbrott begås genom mord ska straffet vara fängelse på livstid eller på viss tid, lägst tio och högst 18 år. Gärningen bör pekas ut genom en hänvisning till 3 § 1 terroristbrottslagen. Beträffande straffet bör den nya regleringen utformas på motsvarande sätt som första meningen i fjärde stycket, dvs. genom en hänvisning till vad som sägs i 3 kap. 1 § brottsbalken i fråga om straff.

Motsvarande omständigheter som talar för ett livstidsstraff för mord (se avsnitt 7.2) bör tala för att terroristbrott som begås genom mord bestraffas med livstids fängelse.

8 Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

Förslag och bedömning: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 juli 2014. Några särskilda övergångsbestämmelser behövs inte.

Skälen för förslaget och bedömningen: Lagändringarna bör träda i kraft så snart som möjligt. Det föreslås att detta sker den 1 juli 2014.

Några särskilda övergångsbestämmelser behövs inte. Av 5 § andra stycket lagen (1964:163) om införande av brottsbalken följer att de nya bestämmelserna inte får tillämpas på ett sådant sätt att de ges retroaktiv verkan till den tilltalades nackdel.

9 Kostnads- och konsekvensanalys

9.1 Ekonomiska konsekvenser

Promemorians förslag innebär att mord i regel bör bestraffas med livstids fängelse om det föreligger försvårande omständigheter. Avsikten är att detta straff ska kunna komma i fråga i betydligt fler fall än tidigare. Omständigheter som tidigare i princip endast beaktats i skärpande riktning vid straffmätningen av det tidsbestämda straffet bör i stället tala för att ett livstidsstraff döms ut. Det föreslås även att straffet för terroristbrott som begås genom mord ska vara detsamma som för mord. Med hänsyn till att terroristbrott är en sällan förekommande brottstyp bör uppskattningen av vilka ekonomiska effekter ändringarna kan medföra, ske med utgångspunkt i hur straffmätningen för mord påverkas.

I promemorian görs bedömningen att livstids fängelse bör komma i fråga i de fall ett mord med nuvarande utformning av straffbestämmelsen och enligt rådande straffmätningsspraxis leder till fängelse i 15 år eller mer. Lagändringen bedöms även få till effekt att mindre allvarliga fall av mord kommer att bestraffas hårdare.

Det kan antas att en på detta sätt höjd straffnivå för mord medför ökade kostnader för Kriminalvården, då en stor andel av de personer som döms till fängelse för mord kommer att verkställa längre tid i fängelse. För att kunna bedöma hur stor denna

kostnadsökning blir här den totala kostnaden för verkställigheten av fängelsestraff för mord i dag jämförts med den kostnad som kan uppskattas uppstå till följd av förslagen. Utgångspunkten för denna beräkning har varit längden på de fängelsestraff (tidsbestämda straff och livstidsstraff) som dömts ut för mord begångna andra halvåret 2009 till och med 2011. De faktiskt utdömda strafftiderna har jämförts med en simulering av hur dessa tider kan antas ha sett ut om den förändring som föreslås hade varit i kraft under samma period. Det antal personer som dömts till tidsbestämda straff på 15 år eller mer har i simuleringen således åsatts livstids fängelse. Vidare har kortare fängelsestraff än 15 år justerats upp, så att hela den tidsbestämda straffskalan utnyttjas.

Den genomsnittliga tid till vilken livstidsdömda får sitt straff omvandlat har under senare år varit fängelse omkring 25 år.⁶⁴ Om de som faktiskt dömts till livstids fängelse för mord begångna andra halvåret 2009 till och med 2011 tilldelas denna genomsnittstid, uppgår den totala straffmassan (fängelse på viss tid och på livstid) till 1 247 år. För de simulerade tiderna uppgår motsvarande straffmassa till 1 686 år, dvs. 439 fler fängelseår. Av de 439 åren motsvarar nästan tre fjärdedelar överströmningen av 15–18 års fängelse till livstid och drygt en fjärdedel den effekt reformen uppskattas få för straffen mellan tio och 14 års fängelse. Räknat per år innebär den simulerade straffmassan en ökning med cirka 175 fängelseår. Med hänsyn tagen till villkorlig frigivning betyder det att ytterligare knappt 120 fängelseår ska avtjänas i anstalt. Kostnaden för ett fängelseår beräknas normalt till en miljon kronor. Den föreslagna lagändringen kan således förväntas innebära att det årligen kommer att dömas ut en straffmassa för mord som kommer att kosta cirka 120 miljoner kronor mer att verkställa.

Det bör dock beaktas att de ekonomiska konsekvenserna av höjda straffnivåer för mord uppstår först på längre sikt. Tidigast cirka sju år efter ikraftträdandet kan vissa mer marginella effek-

⁶⁴ Uppgifter från Domstolsverket.

ter uppstå. Först tio år efter ikraftträdandet, dvs. när de som tidigare dömdes till fängelse i 15 år annars hade frigivits villkorligt, blir effekten mer påtaglig. Efter cirka tolv år kan reformen antas ha fått fullt genomslag.

Som angetts ovan baseras beräkningarna ovan på simuleringar och det finns därför osäkerhet rörande de faktiska ekonomiska konsekvenser som förslaget kan medföra för Kriminalvården. Det kan dock konstateras att kostnadsökningarna blir betydande även om de inträffar först längre fram i tiden.

Förslaget bedöms inte påverka arbetsbelastningen för polis, åklagare och domstolar eller i övrigt leda till några kostnadskonsekvenser för staten.

9.2 Andra konsekvenser av förslagen

I detta avsnitt behandlas frågan om förslagen kan ha någon betydelse för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet.

Under de senaste tio åren har i genomsnitt knappt 50 personer per år lagförts för mord i Sverige. Det finns inte några domar avseende terroristbrott begånget genom mord. Det förhållandevis ringa antalet fall av mord per år jämfört med den redan höga straffnivån för detta brott, innebär att en ytterligare höjning av straffnivån knappast kommer att få någon direkt betydelse från brottsförebyggande synpunkt. Det är med andra ord inte sannolikt att den ändrade straffskalan kommer att avskräcka potentiella gärningsmän från att göra sig skyldiga till mord. Samma sak gäller beträffande terroristbrott som begås genom mord. Som framhållits i avsnitt 6.2 är det inte uteslutet att en höjd straffnivå för mord kan ge vissa indirekta preventiva effekter genom att samhällets avståndstagande från allvarliga våldsbrott bekräftas och förstärks, vilket i sin tur kan ge en signal till myndigheter och andra aktörer i samhället att prioritera åtgärder som syftar till att förebygga och bekämpa sådan brottslighet. Generellt sett är det dock mycket svårt att härleda effekter av detta slag till en specifik lagändring. Det är därför vanskligt att uttala sig om

huruvida förslagen i promemorian kommer att medföra annat än marginella konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet.

10 Författningskommentar

10.1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken

3 kap. 1 §

Den som berövar annan livet, döms för *mord* till fängelse på *livstid eller på viss tid, lägst tio och högst arton år*.

Paragrafen har ändrats genom att ordningsföljden i straffskalan har kastats om, så att livstidsstraffet nämns först. Avsikten är att mord i betydligt större utsträckning än tidigare ska leda till fängelse på livstid. Ändringen har behandlats i avsnitt 7.

Enligt paragrafen döms den som uppsåtligen berövar annan livet för mord till fängelse på livstid eller på viss tid, lägst tio och högst 18 år. Om brottet med hänsyn till de omständigheter som föranlett gärningen eller annars är att anse som mindre grovt, döms enligt 2 § för dråp till fängelse lägst sex och högst tio år.

Gränsdragningen mellan mord och dråp är inte avsedd att förändras genom den ändrade ordningsföljden i straffskalan. Den praxis som utvecklats i fråga om denna gränsdragning kan därför alltså tjäna som ledning. Frågan om ett uppsåtligt dödande i ett enskilt fall ska anses som mord eller dråp ska avgöras innan straffmätningen för brottet sker. Omständigheter av betydelse för denna rubriceringsfråga kan samtidigt utgöra omständigheter som är relevanta för straffmätningen. I vilken omfattning en sådan omständighet ska tillmätas betydelse vid straffmätningen för ett mord när den beaktats vid rubriceringen av brottet får bedömas från fall till fall.

Straffet ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde, se 29 kap. 1 § första stycket. Vid bedömningen av straffvärdet ska, enligt andra stycket samma paragraf, beaktas bl.a. vad den tilltalade insett eller borde ha insett om gärningen samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Det ska därvid särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person. Dessutom ska försvårande eller förmildrande omständigheter som avses i 29 kap. 2 och 3 §§ och som kan ha förelegat beaktas. Vidare ska hänsyn tas till övriga föreliggande omständigheter relevanta för straffmätningen.

Mord bör i regel bestraffas med livstids fängelse om det föreligger försvårande omständigheter. Förhållanden som tidigare i princip endast beaktats i skärpande riktning vid straffmätningen av det tidsbestämda straffet bör i stället tala för att ett livstidsstraff döms ut. Sådana omständigheter, med anknytning till själva gärningen, är t.ex. att

- brottet har föregåtts av noggrann planering eller har präglats av särskild förslagenhet,
- gärningen har varit särskilt hänsynslös genom att den medfört ett svårt lidande för brottsoffret (kraftigt våld, omfattande eller allvarliga skador, svår smärta, gärningens karaktär av avrättning, utdraget förlopp eller stark dödsångest),
- brottet har riktat sig mot en närstående,
- brottsoffret har befunnit sig i en skyddslös ställning,
- brottet har utförts i offrets hem,
- brottet har förövats inför ögonen på närstående till offret, t.ex. offrets barn,
- brottet har syftat till att främja eller dölja annan brottslighet,
- gärningsmännen har varit i numerärt överläge,

- brottet har inneburit ett angrepp på någon i dennes tjänsteutövning, och
- brottet har begåtts i samband med brott i vinningssyfte.

Att återfall i brott kan beaktas vid straffmätningen framgår av 29 kap. 4 §. Om den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till allvarlig våldsbrottslighet eller tidigare har angripit brottsoffret bör det tala i skärpande riktning. I samma riktning ska beaktas om flera personer har dödats eller det annars är fråga om flerfaldig brottslighet. För ett livstidsstraff talar således även att

- ett gemensamt straff ska bestämmas för flera mord eller ett mord och annan allvarlig brottslighet, och
- den tilltalade tidigare har dömts för särskilt allvarlig brottslighet.

De omständigheter som nu nämnts är endast exempel på förhållanden som kan påverka straffmätningen. Även andra omständigheter kan tala i skärpande riktning. Omständigheter som talar i mildrande riktning kan också förekomma (för en exemplifierande uppräknig, se prop. 2008/09:118 s. 43). Domstolen ska göra en helhetsbedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet. Det ska också beaktas att dessa kan föreligga i olika grad. Att det ska göras en samlad bedömning innebär att straffvärdet kan vara sådant att ett tidsbestämt straff ska väljas, trots att det finns faktorer som talar i skärpande riktning. Så kan t.ex. vara fallet om det samtidigt föreligger förmildrande omständigheter av viss styrka. Hela straffskalan bör användas vid straffmätningen.

Som en effekt av lagändringen höjs straffnivån även för mord som inte ska leda till fängelse på livstid. Om det inte föreligger försvårande omständigheter är utgångspunkten fortfarande ett tidsbestämt straff.

Den ändrade ordningsföljden i bestämmelsen innebär inte att det straff som nämns först i andra straffstadganden ska uppfattas som ett slags normalstraff för dessa brott. Någon effekt på andra

brott än mord (och terroristbrott som begås genom mord, se avsnitt 10.2) är alltså inte avsedd.

10.2 Förslag till lag om ändring i lagen (2003:148) om straff för terroristbrott

2 §

För *terroristbrott* döms den som begår en gärning som anges i 3 §, om gärningen allvarligt kan skada en stat eller en mellanstatlig organisation och avsikten med gärningen är att

1. injaga allvarlig fruktan hos en befolkning eller en befolkningsgrupp,

2. otillbörligen tvinga offentliga organ eller en mellanstatlig organisation att vidta eller att avstå från att vidta en åtgärd, eller

3. allvarligt destabilisera eller förstöra grundläggande politiska, konstitutionella, ekonomiska eller sociala strukturer i en stat eller i en mellanstatlig organisation.

Straffet är fängelse på viss tid, lägst fyra och högst arton år, eller på livstid.

Är brottet mindre grovt, är straffet fängelse, lägst två och högst sex år.

Om ett högre lägsta straff för gärningen har föreskrivits i brottsbalken, gäller vad som sägs där i fråga om lägsta straff. *Om brottet begås genom en gärning som anges i 3 § 1, gäller vad som sägs i 3 kap. 1 § brottsbalken i fråga om straff.*

Paragrafen innehåller bestämmelser om ansvar för terroristbrott.

Andra och tredje styckena har ändrats språkligt.

I *fjärde stycket* har en bestämmelse lagts till som innebär att straffskalan för mord ska tillämpas för terroristbrott som begås genom mord. Syftet med ändringen är, på motsvarande sätt som för mord, att fängelse på livstid ska utdömas i flertalet fall. Ändringen har behandlats i avsnitt 7.

Bilaga – Domar avseende mord meddelade av hovrätt den 24 juni 2011 till och med den 31 mars 2013

Fängelse till och med 14 år

Göta hovrätt 2011-07-05, B 1338-11
Hovrätten för Nedre Norrland 2011-10-14, B 650-11 (RH
2011:90)
Hovrätten för Västra Sverige 2012-01-26, B 4988-11
Svea hovrätt 2012-02-10, B 10436-11
Svea hovrätt 2011-12-13, B 9047-11
Svea hovrätt 2011-09-23, B 6658-11
Svea hovrätt 2012-09-21, B 7077-12
Göta hovrätt 2012-10-15, B 2602-12
Hovrätten för Västra Sverige 2013-01-15, B 4092-12
Svea hovrätt 2012-01-27, B 10449-11
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2012-03-23, B 142-12
Hovrätten för Övre Norrland 2012-01-11, B 933-11 (RH
2011:93)
Svea hovrätt 2012-01-20, B 8902-11
Hovrätten för Västra Sverige 2012-02-01, B 5039-11
Svea hovrätt 2012-03-16, B 971-12
Hovrätten för Nedre Norrland 2012-05-03, B 268-12
Hovrätten för Nedre Norrland 2013-01-07, B 1137-12

Fängelse 15–18 år

Svea hovrätt 2011-08-24, B 5936-11
Hovrätten för Västra Sverige 2012-09-21, B 3355-12
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2012-11-15, B 2385-12
Hovrätten för Övre Norrland 2012-11-16, B 690-12
Hovrätten för Övre Norrland 2011-06-29, B 455-11 (RH
2011:81)
Hovrätten för Västra Sverige 2011-08-01, B 3014-11 (RH
2011:82)
Göta hovrätt 2011-08-25, B 1962-11 (RH 2011:83)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2012-07-27, B 1680-12
Hovrätten för Västra Sverige 2012-09-28, B 3751-12
Hovrätten för Nedre Norrland 2012-11-30, B 1003-12
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2013-01-28, B 2903-12
Göta hovrätt 2011-09-02, B 1656-11 (RH 2011:87)
Hovrätten för Västra Sverige 2011-10-26, B 3585-11

Fängelse på livstid

Svea hovrätt 2011-08-31, B 5643-11 (RH 2011:85)
Hovrätten för Övre Norrland 2011-12-01, B 800-11 (RH
2011:69)
Svea hovrätt 2012-03-26, B 211-12

Departementsserien 2013

Kronologisk förteckning

1. På vägen till en grönare framtid – utmaningar och möjligheter. Delutredning från Framtidskommissionen. SB.
2. Delaktighet i framtiden – utmaningar för jämställdhet, demokrati och integration. Delutredning från Framtidskommissionen. SB.
3. Framtida utmaningar för sammanhållning och rättvisa. Delutredning från Framtidskommissionen. SB.
4. Fysioterapeut – ny skyddad yrkestitel för sjukgymnaster. S.
5. Permanent utvidgad målgrupp för etableringslagen. A.
6. Utbildningar för nyanlända elever. Mottagande och skolgång. U.
7. Om katastrofmedicin som en del av svenska insatser utomlands m.m. S.
8. Framtidens välfärd och den äldre befolkningen. Delutredning från Framtidskommissionen. SB.
9. Lätt byte. Enklare att välja ny leverantör av elektroniska kommunikationstjänster. N.
10. Domstolsdatalog. Ju.
11. Ändringar i bestämmelser om straff och administrativa sanktioner vid fiske. L.
12. Marknadskontroll av varor och annan närliggande tillsyn. UD.
13. Regionalt utvecklingsansvar i Västernorrlands län och Norrbottens län. S.
14. Regionalt utvecklingsansvar i Örebro län och Gävleborgs län. S.
15. Gemensamt konsumentskydd i EU. Ju.
16. Prospektansvar. Fi.
17. Straffavgift vid bristande kreditprövning. Ju.
18. Genomförande av Europaparlamentets och rådets direktiv om rätten till information vid straffrättsliga förfaranden. Ju.
19. Svenska framtidsutmaningar slutrapport från regeringens Framtidskommission. SB.
20. Vissa lagförslag med anledning av treparts-samtalen. A.
21. Lagvalsregler på obligationsrätts område – Rom I- och Rom II-förordningarna. Ju.
22. Behandlingen av personuppgifter vid Statens kriminaltekniska laboratorium. Ju.
23. Tid för undervisning – lärares arbete med skriftliga individuella utvecklingsplaner. U.
24. Ersättning för polisbevakning. Ju.
25. Skriftlig bekräftelse av vissa telefonavtal. Ju.
26. Viss kreditgivning till konsumenter. Fi.
27. Ett teknikoberoende skydd för den enskildes integritet vid kreditupplysning. Ju.
28. Straffansvar för eftersupning – om användning av alkohol och andra berusande medel efter färd. Ju.
29. Märkning av textilprodukter. Ju.
30. Skyndsamhetskrav och tidsfrister i ärenden med unga misstänkta och unga målsägande. Ju.
31. Allmänhetens insyn i partiers och valkandidaters finansiering. Ju.
32. Genomförande av det ändrade direktivet om varaktigt bosatta tredjelandsmedborgares ställning. Ju.
33. Vägval i en globaliserad värld. Fö.
34. Den nya polisorganisationen – kompletterande författningsändringar. Ju.
35. Vägval för premiepensionen. Fi.
36. Förändrade åldersgränser och ökad flexibilitet i föräldraförsäkringen. S.
37. Ett uppföljningssystem för jämställdhetspolitiken. U.
38. Ränteskillnadsersättning m.m. vid bolån. Ju.
39. Kompletterande bestämmelser till EU-förordningen om sprängämnesprekursorer. Fö.
40. En samlad organisation på det funktionshinderspolitiska området. + Lättläst + Daisy. S.
41. Mellanchefsstrukturen i domstol och nya befordrade domaranställningar utan chefskap m.m. Ju.
42. Utbetalning av barnbidrag och flerbarnstillägg. S.
43. Olovlig hantering av avkodningsutrustning. Ku.
44. Lag om resenärers rättigheter – kompletterande bestämmelser. Ju.
45. Finansiell stabilitetspolitik – ett nytt politikområde under utveckling. Fi.

46. Förslag på förändringar inom det statliga bilstödet. S.
47. Skydd av personuppgifter för hotade och förföljda personer. Ju.
48. Informationsutbyte för bekämpning av allvarlig brottslighet
– genomförande av samarbetsavtal med Förenta staterna. Ju.
49. Högskolestiftelser
– en ny verksamhetsform för ökad handlingsfrihet. U.
50. Tid för undervisning
– lärares arbete med åtgärdsprogram. U.
51. En översyn av läkemedelslagen. S.
52. Den nationella organisationen för Horisont 2020. U.
53. Gymnasieingenjörutbildning
– Vidareutbildning i form av ett fjärde tekniskt år i gymnasieskolan. U.
54. Kommunal medfinansiering av forskningsinfrastruktur inom Eric-konsortier. Fi.
55. Skärpt straff för mord. Ju.

Departementsserien 2013

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

- På vägen till en grönare framtid – utmaningar och möjligheter.
Delutredning från Framtidskommissionen. [1]
- Delaktighet i framtiden – utmaningar för jämställdhet, demokrati och integration.
Delutredning från Framtidskommissionen. [2]
- Framtida utmaningar för sammanhållning och rättvisa.
Delutredning från Framtidskommissionen. [3]
- Framtidens välfärd och den åldrande befolkningen.
Delutredning från Framtidskommissionen. [8]
- Svenska framtidsutmaningar
slutrapport från regeringens Framtidskommission. [19]

Justitiedepartementet

- Domstolsdatalag. [10]
- Gemensamt konsumentskydd i EU. [15]
- Straffavgift vid bristande kreditprövning. [17]
- Genomförande av Europaparlamentets och rådets direktiv om rätten till information vid straffrättsliga förfaranden. [18]
- Lagvalsregler på obligationsrättens område
– Rom I- och Rom II-förordningarna. [21]
- Behandlingen av personuppgifter vid Statens kriminaltekniska laboratorium. [22]
- Ersättning för polisbevakning. [24]
- Skriftlig bekräftelse av vissa telefonavtal. [25]
- Ett teknikberoende skydd för den enskildes integritet vid kreditupplysning. [27]
- Straffansvar för eftersupning
– om användning av alkohol och andra berusande medel efter färd. [28]
- Märkning av textilprodukter. [29]
- Skyndsambetskrav och tidsfrister i ärenden med unga misstänkta och unga målsägande. [30]
- Allmänhetens insyn i partiers och valkandidaters finansiering. [31]

- Genomförande av det ändrade direktivet om varaktigt bosatta tredjelandsmedborgares ställning. [32]
- Den nya polisorganisationen – kompletterande författningsändringar. [34]
- Ränteskillnadsersättning m.m. vid bolån. [38]
- Mellan chefsstrukturen i domstol och nya beförade domaranställningar utan chefskap m.m. [41]
- Lag om resenärers rättigheter
– kompletterande bestämmelser. [44]
- Skydd av personuppgifter för hotade och förföljda personer. [47]
- Informationsutbyte för bekämpning av allvarlig brottslighet
– genomförande av samarbetsavtal med Förenta staterna. [48]
- Skärpt straff för mord. [55]

Utrikesdepartementet

- Marknadskontroll av varor och annan närliggande tillsyn. [12]

Försvarsdepartementet

- Vägval i en globaliserad värld. [33]
- Kompletterande bestämmelser till EU-förordningen om sprängämnesprekursorer. [39]

Socialdepartementet

- Fysioterapeut
– ny skyddad yrkestitel för sjukgymnaster. [4]
- Om katastrofmedicin som en del av svenska insatser utomlands m.m. [7]
- Regionalt utvecklingsansvar i Västernorrlands län och Norrbottens län. [13]
- Regionalt utvecklingsansvar i Örebro län och Gävleborgs län. [14]
- Förändrade åldersgränser och ökad flexibilitet i föräldraförsäkringen. [36]
- En samlad organisation på det funktionshinderspolitiska området. [40]

Utbetalning av barnbidrag och flerbarnstillägg. [42]
Förslag på förändringar inom det statliga
bilstödet. [46]
En översyn av läkemedelslagen. [51]

Finansdepartementet

Prospektansvar. [16]
Viss kreditgivning till konsumenter. [26]
Vägval för premiepensionen. [35]
Finansiell stabilitetspolitik
– ett nytt politikområde under utveckling. [45]
Kommunal medfinansiering av forsknings-
infrastruktur inom Eric-konsortier. [54]

Utbildningsdepartementet

Utbildningar för nyanlända elever. Mottagande
och skolgång. [6]
Tid för undervisning
– lärares arbete med skriftliga individuella
utvecklingsplaner. [23]
Ett uppföljningssystem för jämställdhets-
politiken. [37]
Högskolestiftelser
– en ny verksamhetsform för ökad handlings-
frihet. [49]
Tid för undervisning
– lärares arbete med åtgärdsprogram. [50]
Den nationella organisationen för Horisont 2020.
[52]
Gymnasieingenjörsutbildning
– Vidareutbildning i form av ett fjärde tekniskt
år i gymnasieskolan. [53]

Landsbygdsdepartementet

Ändringar i bestämmelser om straff och
administrativa sanktioner vid fiske. [11]

Näringsdepartementet

Lätt byte. Enklare att välja ny leverantör av
elektroniska kommunikationstjänster. [9]

Kulturdepartementet

Olovlig hantering av avkodningsutrustning. [43]

Arbetsmarknadsdepartementet

Permanent utvidgad målgrupp för etablerings-
lagen. [5]
Vissa lagförslag med anledning av treparts-
samtalen. [20]